

Dołubowo

Rejon Dołubowa był zamieszkały już w czasach przedhistorycznych, o czym świadczą liczne znaleziska archeologiczne opisywane w fachowej literaturze¹.

Miejscowość Dołubowo jest bardzo stara, powstała zapewne jeszcze przed XV wiekiem, czyli czasem polskiej kolonizacji w tym rejonie. Świadczy o tym rusińska nazwa, wywodząca się od słowa „dołubati”, czyli dłuwać². Jednak z czasem Dołubowo stało się ośrodkiem parafii katolickiej.

Parafia Dołubowo została założona (erygowana) w dniu 31 października 1465 roku. Pierwotnie miała wezwanie Najświętszej Maryi Dziewicy Bogarodzicy Matki Miłosierdzia i Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Fundatorem kościoła był sędzia brański i bielski Wit, zmarły przed 1470 rokiem oraz jego żona Dorota z Łyczków (zm. przed 1501). Fundatorzy nadali parafii 4 włóki ziemi oraz dziesięciny z trzech wsi. Dodatkowo pleban otrzymał trzy rodziny kmiecy (chłopskie). Pierwszym znanym proboszczem był ksiądz Marcin³.

Kolejne dane o miejscowości pochodzą z początku XVI wieku. *W dniu 22 lutego 1501 roku Aleksander Jagiellończyk, wielki książę litewski (1492-1506), potwierdził Janowi Steczkowiczowi (Steczko) Dołubowskiemu zwanemu Cybulka oraz (zm. przed 05.04.1541), staroście drohickiemu (1501-1506), marszałkowi hospodarskiemu (1520-1541), posiadanie wsi Dołubowo po ciotce Dorocie z Łyczków Dołubowskiej. Przypuszczalnie ona też ufundowała altarię ku czci św. Leonarda, uposażając ją w trzy włóki ziemi i poszerzając wcześniejsze nadania o ogród, karczmę, łękę (Mokrzec), staw rybny, itd⁴.*

Następnym dziedzicem (po 1541), właścicielem wsi był Jan Niecicki i Maciej Rospond wraz z synem Mikołajem i bratankiem Maciejem⁵. W następnych latach dobra dołubowskie zostały zastawione u Jana Harynka (Arinka), podkomorzego drohickiego. Właściciele nie wykupili tych dóbr i stały się one własnością Harynków. Według danych z 1580 roku Dołubowo należało do Adam Arinka (syn Jana). Tenże nie mieszkał tutaj, zarządcą był niejaki Jan Godaczewski. Według tych danych wioska i całe dobra dołubowskie liczyły 25 włók ziemi. Istniały przysiółki Smoluchy oraz Chrościanka. Według zapisu właścicielem był *Arinek*, lecz po polsku był to Adam Harynek, starosta nurski i podkomorzy łomżyński, dość bogaty pan. Jego potomkowie Jakub i Andrzej pisali się „na Dołubowie”, odziedziczywszy ten dobra. Żyli na przełomie XVI i XVII wieku⁶.

Kolejnymi dziedzicami wsi byli Oborscy z Mazowsza. W 1653 roku notuje się też Jana Oborskiego i jego żonę Elżbietę. Następnie część Dołubowa odziedziczyła ich córka Anna, żona Władysława Jarzyny⁷.

Pierwszy drewniany kościół w Dołubowie z XV wieku dotrwał do 1645 roku. W tymże roku zapewne z powodu pożaru uległ zniszczeniu. Nie wiadomo gdzie odbywały się nabożeństwa przez następne kilkadziesiąt lat, ponieważ kolejny kościół powstał dopiero na początku XVIII wieku⁸.

W połowie XVII wieku wiele majątków na Podlasiu zostało spustoszonych, wszystko z powodu wojny ze Szwecją, Moskwą i Siedmiogrodem. Jednak na wojnie niektórzy się wzbogacili. Był wśród nich na przykład Arnolf Łąguna herbu Grzymała, oficer kawalerii pancerniej, od 1660 roku chorąży zakroczymski. W dwa lata później był już notowany jako właściciel Dołubowa⁹.

1 *Informacje Archeologiczne*, 1976, s. 188-189

2 *Nazwy miejscowe Polski*, pod red. K. Rymuta, tom I-VI, Kraków 1996-2005, tom II, s. 396.

3 *Katalog zabytków sztuki w Polsce, województwo białostockie, Siemiatycze i okolice*, seria nowa, Warszawa 1996, s. 3-4.

4 *Serwis internetowy diecezji drohiczyńskiej/ Dołubowo*.

5 *Katalog zabytków sztuki*, s. 4-5.

6 Boniecki A, *Herbarz Polski*, tom I- XIV, Warszawa 1899-1913,, - t. 7, str. 245: *Harynkowie v. Harinkowie*

7 Laszuk A, *Zaścianki i królewszczyny*, Warszawa 1998, s. 84.

8 *Serwis internetowy diecezji drohiczyńskiej, Dołubowo*.

9 *Katalog zabytków...*, s. 5.

Część tych dóbr przekazała mu Anna Jarzynowa, teściowa Łaguny. Inne działki Dołubowa otrzymał Łaguna od rodziny Chrzastowskich i w 1674 roku pozyskał już całość dóbr dołubowskich. W ten sposób na krótko był on największym właścicielem ziemskim w okolicy¹⁰. Łaguna dbał o rozwój Dołubowa, próbował podnieść stan gospodarczy majątku. Przy jego biogramie w *Herbarzu A. Bonieckiego* zapisano ciekawą informację: *otrzymał 1662 r. przywilej na jarmarki dla miasta swego Dołobow, w drohickim*¹¹. Mogło by to wskazywać na próby lokowania miasta w Dołubowie, lecz jest to zapis na temat ustanowienia w Dołubowie jarmarków wiejskich, o których wspomina J. Maroszek w swoim opracowaniu „*Targowiska wiejskie.....*”. W Dołubowie, na mocy przywileju królewskiego, corocznie w dzień św. Piotra i Pawła (patrona miejscowej parafii) odbywały się jarmarki¹². Być może była to odpowiedź na ustanowienie jarmarków rok wcześniej w Dziadkowicach przez tamtejszego plebana.

Ustanowienie tu jarmarków było motywowane zapewne również tym, iż przez Dołubowo wiódł ważny szlak drogowy z Warszawy na Grodno¹³.

Arnolf Łaguna początkowo mieszkał na Mazowszu, w tamtejszych swoich majątkach, lecz od lat sześćdziesiątych XVII wieku swoje życie związał już z Podlasiem, o czym świadczy jego udział w elekcji króla Michała w 1669 roku, na której reprezentował województwo podlaskie¹⁴. Łaguna zmarł przed 1681 rokiem, ponieważ z tego roku pochodzi wzmianka, iż wdowa (już ówczesnie żona Aleksandra Łuszczewskiego) po nim sprzedała część Dołubowa braciom Łyczkom¹⁵, inne działki przejął Mikołaj Firlej kanonik krakowski¹⁶.

W końcu XVII stulecia części Dołubowa skupił Andrzej Orzeszko herbu Pobóg. *Herbarz hrabiego Uruskiego* zapisał na jego temat: *Andrzej [Orzeszko], dziedzic Dołobowa, elektor 1669 z ziemi mielnickiej, podstarosta mielnicki, następnie 1681 podstoli podlaski, miał dwie żony, Ewę Wolską i Maryannę Wisłouchównę (...) i z nich pozostawił córki: Franciszkę za Anzelmem Gąsowskim, Joannę za Michałem Karwowskim, Łucję za Władysławem Markowskim, Teodorę, żonę Antoniego Siestrzewitowkiego, i sześciu synów: Antoniego, Florianą, Karola Jezuitę, Kazimierza, księdza, Mikołaja i Pawła*¹⁷.

Andrzej Orzeszko należał do średniozamożnych szlachciców i zapewne Dołubowo nie było jego jedynym majątkiem. Dołubowo zostało następnie podzielone między Joannę, Łucję i Mikołaja. Ten ostatni objął Dołubowo w 1701 roku. Posiadał urząd komornika granicznego podlaskiego (1702), podsędka mielnickiego (1703), podczaszego mielnickiego (1710), uczestniczył w elekcji królewskiej w 1733 roku. Ożenił się i miał dwóch synów¹⁸.

Pozostałymi właścicielkami Dołubowa zostały dwie siostry Orzeszkówny, z których Joanna wyszła za mąż za Michała Karwowskiego, łowczego i cześnika bielskiego, natomiast Łucja za Władysława Józefa Markowskiego (1663-1748) cześnika wyszogrodzkiego. Właśnie Karwowskiego i Markowskiego wymienia się, jako fundatorów nowego kościoła w Dołubowie *na podwalinach sosnowych*. Został oddany wiernym w dniu 20 maja 1724 roku, natomiast poświęcenie miało miejsce w dniu 8 listopada 1745 roku. Dokonał tego biskup łucki Franciszek Antoni Kobielski. Funkcję proboszcza pełnił w tym czasie ksiądz Tomasz Zaręba (zm. 1761)¹⁹.

W połowie XVIII wieku dobra Dołubowo stały się własnością potomków Karwowskiego i Markowskiego. Synem Karwowskiego był Antoni Karwowski, który pozostał bezdzietny²⁰.

10 Laszuk A, *Zaścianki.....*, s. 84.

11 Boniecki A, *Herbarz.....*, t. 15, str. 159: *Łagunowie czasem Łagonowie h. Grzymała odmien*

12 Maroszek J, *Targowiska wiejskie w Koronie w drugiej połowie XVII wieku i w XVIII wieku*, Białystok 1990, s. 100.

13 Jaszczolt T, *Gmina Grodzisk k. Siemiatycz, Dzieje ziemi i mieszkańców*, Grodzisk 2004, s. 67.

14 Boniecki A, *Herbarz.....*, t. 15, str. 159: *Łagunowie czasem Łagonowie h. Grzymała odmien*

15 Laszuk A, *Zaścianki i królewszczyzny*, Warszawa 1998, s. 79.

16 Tamże.

17 *Rodzina, Herbarz.....*, tom XIII, s. 25.

18 Tamże.

19 *Serwis internetowy diecezji drohiczańskiej/ Dołubowo*.

20 *Rodzina, Herbarz.....*, tom VI, s. 243.

Natomiast Władysław Józef Markowski zmarł w 1748 roku, pozostawiając czterech synów: Józefa - łowczego drohickiego, Michała, Franciszka i Adama. Po bezpotomnej śmierci Antoniego Karwowskiego, to właśnie bracia Markowscy i ich potomkowie, dziedziczyli w Dołubowie do 1830 roku²¹.

W końcu XVIII wieku parafia Dołubowska włączyła się w obronę ojczyzny. Jej proboszcz ks. Antoni Kierznowski (1784-1807) w czasie powstania kościuszkowskiego przekazał jeden z dzwonów kościelnych na cele wojenne²².

Po 1830 roku Dołubowo kupili Potoccy, zapewne był to Jan Potocki dziedzic Tykocina i Bociek²³. Około 1850 roku Dołubowo przeszło na własność Dominika Pieńkowskiego. Następnie dobra te odziedziczyli synowie Dominika: Jan, Michał i Ludwik. Ten ostatni włączył się w organizację Powstania Styczniowego, sprawował funkcję naczelnika powiatu bielskiego w czasie powstania²⁴.

W tym czasie również miejscowy ksiądz uczestniczył w przygotowaniach powstańczych. W dniu 3 maja 1864 roku został osadzony w więzieniu w Bielsku Podlaskim ks. Jan Witkowski (ur. 1823), proboszcz dołubowski od 1856 roku. Następnie został wywieziony w głąb Rosji. Natomiast kolejny proboszcz dołubowski otaczał opieką wiernych z parafii dziadkowickiej, gdy była ona zamknięta²⁵.

Opis miejscowości z drugiej połowy XIX wieku informuje: *Dołubów, Dołubowo, wieś i dobra, powiat bielski, gubernia grodzieńska, gmina Grodzisk, 26 wiorst od Bielska. Wieś ma 30 domów, 213 mieszkańców, kościół, 233 dziesięcin [ziemi] włości włościańskiej i 30 dzies. Kościelnej. Dobra [Dołubowo] własność Pieńkowskich, z folwarkiem Chrościanka 1 303 dzies. Osada należy do Twarowskich, ma 85 dz*²⁶. W 1896 roku w Dołubowie było 45 domów, 222 mężczyzn i 247 kobiet²⁷.

Właścicielem Dołubowa był Ludwik Kajetan Pieńkowski (1830-1905), dawny komisarz powstańczy powiatu bielskiego. Jego żoną była Wiktoria z Władczyńskich (1845-1894). Mieli oni dwóch synów, pierwszy z nich ożenił się i miał syna Jerzego (ur. 1901), drugi z synów Ludwika Kajetana - Franciszek był właścicielem majątku Sutno²⁸.

Na początku XX wieku majątek Dołubowo liczył około 1 000 ha ziemi, w tym większość stanowiły lasy. Wkrótce po narodzinach Jerzego Pieńkowskiego, jego ojciec zmarł, a matka wyszła za mąż za brata zmarłego męża Franciszka i przeprowadziła się do Sutna. W Dołubowie pozostał tylko stary właściciel Ludwik Kajetan Pieńkowski, który w latach 1902-1904 roku wraz z miejscowym księdzem Wincentym Gabszewiczem (1833-1910) zbudował kościół, stojący po dziś dzień²⁹.

Początki budowy obecnego kościoła w Dołubowie sięgają roku 1901. Zorganizowano wtedy komitet budowy złożony z 37 osób, po 2-3 osoby z 18 wsi, wchodzących ówczesnie do parafii. Rozpoczęto zbieranie funduszy. Zachowała się w archiwach do tej pory „Książka ofiar na nowy dołubowski kościół 1901”. Pieniądze we wsiach zbierał ks. Wincenty Gabszewicz, potem jego następca również na terenie sąsiednich parafii. Wszyscy ofiarodawcy spoza parafii zostali zapisani w księdze „Kolenda ks. Dawidowicza po obcych parafiach w roku 1908. Ofiara na wielki ołtarz”. Zamówiono następnie ołtarz w firmie J. Szpetkowski w Warszawie, ale zapłata za wykonanie

21 *Katalog zabytków...*, s. 5.

22 *Serwis internetowy diecezji drohiczańskiej/ Dołubowo*.

23 *Rodzina, Herbarz...*, tom XIV, s. 298.

24 *Katalog zabytków...*, s. 4.

25 *Serwis internetowy diecezji drohiczańskiej/ Dołubowo*.

26 *Słownik Geograficzny...*, tom XV/1, s. 427.

27 Jaszczolt T, *Gmina Grodzisk koło Siemiatycz*, Grodzisk 2004, s. 129.

28 Włodek J. *Dzieje zagłady ziemiaństwa południowo-wschodniej Białostoczczyzny 1939-1944*, Ciechanowiec 2006, s. 273-282.

29 *Tamże i serwis internetowy diecezji drohiczańskiej/ Dołubowo*.

ołtarza została zrealizowana dopiero w 1929 roku³⁰.

Zapewne budowa kościoła była bardzo kosztowna dla Pieńkowskiego i zbankrutował on w 1904 roku, w rok później zmarł. Majątek Dołubowo kupił Stanisław Jakub Łowicki³¹. Łowicki wkrótce potem ożenił się z Marią Czarkowską. W 1909 roku urodził się Stanisław Łowicki, następnie Władysław, w 1911 roku Aleksandra. Była jeszcze córka Maria, urodzona tuż przed wybuchem I wojny światowej³².

Łowiccy tuż przed I wojną światową w latach 1909-1911 zbudowali nowy drewniany dwór, w miejsce starego wrośniętego już w ziemię. Według wspomnień okolicznych ziemian, Łowiccy utrzymywali stosunki towarzyskie głównie z państwem Wołków z Czartajewa, gdyż rodzina ta również od niedawna posiadała swój majątek³³.

W 1915 roku weszły na Białostoczną wojska niemieckie. Diedzic tych dóbr został zmuszony do ewakuacji w głąb Rosji i wcielony do wojska. W Dołubowie za czasów okupacji niemieckiej gospodarzył Roman Czarkowski, szwagier Łowickiego. Czarkowski uratował majątek przed spaleniem i upaństwowieniem. Stanisław Łowicki służył w wojsku do 1918 roku, jego rodzina mieszkała początkowo na Litwie, potem w Moskwie. W czasie tej tułaczki zmarła najmłodsza Maria Łowicka³⁴.

W 1918 roku Łowiccy wrócili do swojego majątku, którym zarządzał Roman Czarkowski, zabudowania istniały, lecz brakowało zupełnie inwentarza żywego. Rozpoczęła się powolna odbudowa majątku. Dzięki gospodarności Łowickich doprowadzono majątek do ładu i troje dzieci Łowickich skończyło wyższe studia. Najstarszy Stanisław skończył SGGW w Warszawie, Władysław Uniwersytet Rolny w Poznaniu, a Aleksandra Szkołę Gospodarstwa Domowego pod Lwowem. Po zakończeniu nauki wszyscy powrócili do Dołubowa. Stanisław zajmował się pomocą ojcu w gospodarstwie, Władysław zajmował się lasami, natomiast Aleksandra pomagała matce i udzielała korepetycji w Bielsku. Obaj synowie po studiach skończyli Szkołę Podchorążych Piechoty w Zambrowie³⁵.

W latach trzydziestych Łowiccy zmeliorowali swoje dobra. W tym czasie wojsko wykupiło od właścicieli tych dóbr około 100 ha, które przeznaczono na lotnisko wojskowe. Do wybuchu II wojny światowej ten teren przygotowywano na cele wojskowe³⁶.

Młody Stanisław Łowicki po powrocie ze studiów ożenił się z miejscową nauczycielką Łucją Obuch - Woszczatyńską, która tu uczyła od siedmiu lat. Była to bratanica Władysława Obucha – Woszczatyńskiego twórcę i dowódcy 10 Pułku Ułanów Litewskich w Białymstoku. Ojciec panny Łucji był zarządcą majątków na Wołyniu. Sama Łucja skończyła szkołę w Kijowie.

Stanisław Łowicki był wielkim społecznikiem. Działał w harcerstwie, współpracował z Wojewódzką Izbą Rolniczą w Białymstoku i organizacjami rolniczymi w terenie powiatu. Zakładał

30 Wilczewski F. Waldemar, Zwiastuny powszechnej radości, Białystok 1995, s. 48-49. **Historię parafii Dołubowo spisał S. Mazur (lata 1465-1939), maszynopis z 1991 roku znajduje się w Archiwum Diecezjalnym w Drohiczynie.**

31 Ciekawy jest sposób w jaki Łowicki wszedł w posiadania gotówki umożliwiającej zakup majątku Dołubowo. Odziedziczył on po swoim stryju lekarzu Macieju Łowickim spory obszar lasu koło Nurczyka. Maciej Łowicki był uczestnikiem powstania 1831 roku, następnie spiskował wraz z Szymonem Konarskim i za to został zesłany na Sybir. Tam uratował życie jakiemuś carskiemu dygnitarzowi i powrócił do Białegostoku, zostając powiatowym lekarzem. Tutaj ożenił się i urodziło mu się dziecko. Jednak wskutek pomyłki aptekarza zmarła zarówno jego żona, jak i dziecko. Łowicki załamał się i wyjechał z Białegostoku. Kupił las koło Nurczyka i zamieszkał w leśniczówce. Po wielu latach poprosił swego brata o oddanie jednego z synów na wychowanie. Był nim właśnie Stanisław Jakub Łowicki, który skończył szkoły w Białymstoku. Na starość Maciej Łowicki powrócił do praktyki lekarskiej, lecząc ludzi koło Milejczyc. W testamencie zapisał swój lat bratankowi. Ten po śmierci stryja sprzedał część lasu i kupił Dołubowo.

32 Włodek J. *Dzieje zagłady ziemiaństwa*, s. 273-282.

33 Tamże.

34 Tamże.

35 Tamże.

36 Tamże.

w Dołubowie i sąsiednich wsiach poletka doświadczalne. Był też organizatorem drobnej wytwórczości w regionie. Zorganizował chałupników w Dołubowie i ruszyła tu produkcja dywanów, obrusów, obić meblowych i innych z podlaskimi wzorami. Podobno Łowiccy fundowali również stypendia dla ubogich mieszkańców Dołubowa³⁷.

Drugi z braci Łowickich miał się ożenić na początku września 1939 z panną Haliną Choroszącą, córką architekta z Białegostoku. Do ślubu tego nie doszło, z powodu wybuchu wojny³⁸.

Sama miejscowość Dołubowo w okresie międzywojennym była dość duża, w 1921 roku w Dołubowie wsi notowano 65 domów i 313 mieszkańców, w tym 18 prawosławnych i 1 ewangelika. W Dołubowie folwarku naliczono 6 domów i 159 mieszkańców, wszyscy Polacy i katolicy. Istniała jeszcze osada Dołubowo Wyręby (kolonia) z 9 domami i 69 mieszkańcami (3 prawosławnych)³⁹.

Dołubowo należało w okresie międzywojennym do gminy Grodzisk. Stąd pochodził nawet jeden z wójtów tej gminy, Jan Wasilewski, który pełnił urząd w latach 1927-1929⁴⁰. W tym czasie istniała tu już straż ogniowa⁴¹. W okresie międzywojennym wybudowano szosę z Dołubowa do Grodziska⁴². Planowo też budowę w pobliżu lotniska wojskowego, na co wykupiono grunty od Łowickich. Według *Księgi Adresowej Polski* z 1929 roku istniała tu filia Spółdzielni Spożywców z Grodziska, działał młyn należący do F. Sawickiego, istniał sklep spożywczy Franciszka Stuligrosza, stolarzem był J. Potęga⁴³. W 1937 roku w Dołubowie powstał sklep spożywczy, należący do Dolińskiego (prawdopodobnie z Siemiatycz)⁴⁴.

W sierpniu 1939 roku obydwaj bracia Łowiccy, synowie Stanisława Jakuba Łowickiego, zostali zmobilizowani do wojska. Stanisław Łowicki służył w 42 pułku piechoty w kompani karabinów ciężkich, jako podporucznik rezerwy. Walczył pod Andrzejewem i następnie na Polesiu, gdzie trafił w ręce sowieckie. Zimą 1939/1940 Łowicki trzy razy pisał z obozu w Kozielsku. Zwłoki Stanisława Łowickiego zostały odnaleziony w Katyniu i jest on na liście zamordowanych przez NKWD pod numerem 03629⁴⁵.

Jego brat Władysław również we wrześniu został zmobilizowany i walczył w obronie Białegostoku. Następnie ukrywał się w Białymstoku u rodziny narzeczonej i wrócił do Dołubowa. Tutaj nowa władza radziecka nakazała mu dzielenie ziemi folwarcznej między okolicznych mieszkańców. Niedługo potem został, wraz z wujem Romanem Czarkowskim, aresztowany. Starszego już Czarkowskiego władze zwolniły, natomiast Władysław został umieszczony w obozie dla polskich oficerów w Kozielsku. Spotkał się tam z bratem Stanisławem, o czym tamten pisał w swoich listach, jednak potem ich rozdzielono i los Władysława nie jest znany, najpewniej zginął w Katyniu, tak jak brat, lub też jak przypuszcza Józef Włodek, został zastrzelony w czasie ucieczki⁴⁶. Nie ma jego nazwiska na liście katyńskiej.

Zaraz po wybuchu wojny Stanisław Jakub Łowicki (senior) wyprzedał zapasy zboża i ryby ze stawów i wypłacił pracownikom folwarku pensje do kwietnia 1940 roku⁴⁷.

W czasie okupacji radzieckiej w Dołubowie stacjonował oddział wojsk sowieckich. Plebania i dwór zostały zajęte na kwatery. Chłopów z folwarku rozproszono po wiejskich zabudowaniach. Starsi państwo Łowiccy zostali wysiedleni do Dołubowa Wyrębów. Mieszkająca we dworze rodzina państwa Łowickich również została wysiedlona, na przykład Józefina z Łowickich Steckiewiczowa

37 Włodek J. *Dzieje zagłady ziemiaństwa*, s. 273-282.

38 Tamże.

39 *Skorowidz miejscowości*....., s. 20.

40 Jaszczółt T, *Gmina Grodzisk*....., s. 147.

41 Tamże, s. 152.

42 Tamże, s. 201.

43 *Księga Adresowa*....., s. 123.

44 Jaszczółt T, *Gmina Grodzisk*....., s. 204.

45 Włodek J. *Dzieje zagłady ziemiaństwa*, s. 273-281.

46 Tamże.

47 Tamże.

zamieszkała w Smolugach. Brat Stanisława Jakuba Łowickiego, Władysław (dawny pracownik kopalni na Uralu) zmarł przed końcem wojny⁴⁸.

Do Dołubowa przyjechała pani Choroszuca z Białegostoku i zabrała swą córkę Halinę, niedoszlą żonę Władysława Łowickiego, zabrała też ze sobą niedoszłych teściów córki⁴⁹.

W Dołubowie została tylko Łucja Łowicka, żona Stanisława Łowickiego (juniora), która jako nauczycielka pozostała we wsi. Niestety nie otrzymywała pensji przez kilka miesięcy, ponieważ „*popłoch wojenny w Bielsku Podlaskim sprawił, że po tym względem o nauczycielach z gminy Grodzisk zapomniano całkowicie*”⁵⁰. W ten sposób pani Łowicka i jej dzieci na jesieni 1939 roku zostali bez środków do życia. „*Na szczęście ludność wsi Dołubowa i wsi sąsiednich pamiętała o swojej nauczycielce i dostarczała różne produkty, gąski, kury. Przynosili ludzie najbiedniejsi, którzy rąbali drzewo opałowe i świadczyli różne usługi tłumacząc że Pan Łowicki dawał im na przednówku, pszenicę, łakę na siano, kartofle, więc ofiarujemy to wszystko Pani, dla jego dzieci*”⁵¹.

Łucja Łowicka mieszkała w Dołubowie do dnia 13 kwietnia. Dzień wcześniej przybyła do niej siostra Anna Niepokólczycka wysiedlona z Kowla ze swoimi dziećmi. W nocy z 12 na 13 kwietnia obie siostry wraz z dziećmi zostały aresztowane i wywiezione do Kazachstanu. Łucja Łowicka miała trójkę dzieci: Marię, Marka (zmarł w wieku 4 lat w Kazachstanie) i Jana. Łucja i jej dwoje dzieci w 1945 roku wrócili do kraju⁵².

W Dołubowie w czasach radzieckich nie było sowchozu ani kołchozu, ziemię rozdzielono między bezrolnych mieszkańców. Stanisław Jakub Łowicki na jesieni 1939 roku złamał nogę i poruszał się o kulach, mieszkał poza Dołubowem⁵³.

Niedługo po wejściu Niemców (lato 1941) dawni pracownicy folwarczni przybyli do starego Łowickiego i poprosili, aby wrócił do swojego majątku i dalej nim zarządzał. Chłopi folwarczni i bezrolni z Dołubowa oddali grunty przydzielone przez Sowietów i znowu powstał majątek ziemski Dołubowo, z tym, że został upaństwowiony przez Niemców i Łowicki zarządzał nim z ich ramienia. W tym czasie ponownie zaorano tereny przeznaczone dawniej na lotnisko wojskowe. Stanisław Jakub Łowicki zarządzał majątkiem, a jego żona Maria zajmowała się ogrodem. W dniu 12 października 1942 roku Stanisław Jakub Łowicki zmarł nagle, jego żona opuściła Dołubowo i przenieśli się do Białegostoku⁵⁴.

W Dołubowie zarządzał następnie pan Jabłoński, uważany za kuzyna Łowickich, jednak nie łączyły ich więzy pokrewieństwa. Tenże Jabłoński po pewnym czasie zapadł na jakąś chorobę umysłową i został zastrzelony przez Niemców. Kolejnym zarządcą majątku był Kazimierz Jokisz, następnie Stanisław Wołka, który doczekał tu wyzwolenia. Jesienią 1944 roku Dołubowo zostało doszczętnie rozparcelowane, a Wołka wywieziono do Ostaszkowa w Rosji⁵⁵. W ten sposób skończył się czas istnienia majątku ziemskiego Dołubowo, istniejącego od XV wieku.

W Dołubowie zabytkiem jest kościół pod wezwaniem św. Piotra i Pawła. Pochodzi z lat 1902-1904. Jest w stylu neogotyckim. Fasada zwrócona na wschód. Murowany z cegły, nie tynkowany. Wybudowano go na planie prostokąta, z czteroprzęsłowym trójnawowym halowym korpusem. Wewnątrz znajdują się arkady międzynawowe ostrołukowe, sklepienie jest krzyżowo żebrowe na gurtach spływających na filary. Okna ostrołukowe, w transepcie parzyste. Otwory drzwiowe zamknięte łukiem odcinkowym. Wyposażenie kościoła jest neogotyckie, wykonane w większości przez warszawski zakład Józef Szpetkowski i spółka. Ołtarz główny pochodzi z 1910 roku. Ołtarze boczne z 1907 roku. Wewnątrz znajdują się dwa konfesjonały, pochodzące z Siemiatycz z 1744 roku. Ze starego kościoła zachowała się barokowa, drewniana chrzcielnica z

48 Tamże.

49 Włodek J. *Dzieje zagłady ziemianstwa*, s. 273-281.

50 Tamże.

51 Tamże.

52 Tamże.

53 Tamże.

54 Tamże.

55 Tamże.

1750 roku. Zachowała się też monstrancja z około 1740 roku oraz kielichy z przełomu XVII i XVIII wieku. Zabytkowe są też dzwony kościelne. Jeden barokowy z 1720 roku, drugi z 1774 i trzeci z 1903 roku⁵⁶.

Na dawnym cmentarzu kościelnym znajduje się nagrobek Wiktorii z Władczyńskich oraz Ludwika Pieńkowskiego z piaskowca i rzeźbą Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1905 roku⁵⁷.

Zabytkiem wsi jest ponadto dwór drewniany, zbudowany około 1912 roku, użytkowany przez szkołę. Do zabytków zalicza się też kapliczki przydrożne. Jedna z nich stoi przy kościele. Jest słupowa, murowana z cegły tynkowana, z półkolistą niszą, nakryta dwuspadowym dachem. Druga z kapliczek usytuowana jest w pobliżu dworu, datowana jest na rok 1918. Jest dwukondygnacyjna, w górnej części znajduje się nisza z rzeźbą św. Jana Nepomucena o charakterze barokowym⁵⁸.

Brzeziny-Janowięta

Nazwa tej miejscowości powstała od nazwiska tutejszych rycerzy Brzezińskich, których po białorusku zwano *Berezynskij*. Obecnie istnieje tylko wieś Brzeziny Janowięta, lecz w przeszłości istniały jeszcze oddzielne osady Brzeziny Niedźwiadki i *Brzeziny Wytrykusy*, jest to pozostałość po okolicy szlacheckiej Brzeziny, czyli zespole osiedli zamieszkałych przez drobną szlachtę.

Brzeziny powstały zapewne w końcu XV wieku. Była to niewielka osada drobnoszlachecka. Pierwsze dokumenty pisane o Brzezinach pochodzą z 1523 roku. Właśnie z tego roku zachował się dokument książęcy, w którym „*bielscy ziemianie Berezynskije otrzymali list na ziemię pozostałą po stryju Andrzeju Berezynskim*”. List ten zapewne otrzymali rycerze Jan i Maciej lub ich potomkowie. Bardziej szczegółowe dane pochodzą z 1528 roku i spisu podatkowego ziemi bielskiej. W tym czasie cała miejscowość Brzeziny Janowięta została zapisana, jako *Seło Berezynskich Janowiat ziemiane* (patrz aneks), w tym czasie ziemia bielska należała do Wielkiego Księstwa Litewskiego i stąd nazwa pisana w języku ruskim, oficjalnym języku Księstwa⁵⁹.

W tej wsi mieszkało zaledwie dwóch rycerzy (prawdopodobnie z rodzinami), byli to Mikołaj Janowicz i Paweł Janowicz, zapewne bracia - potomkowie Jana⁶⁰.

W pobliżu tej wsi istniała też mała osada zwana *Seło Berezynskoho Wytrykusza*. Mieszkał tu tylko jeden szlachcic Mikołaj Maćkowicz, syn Macieja, który zapewne pełnił funkcję dozorca kościelnego (zakrystian, świątnik, skarbnik parafii), gdyż takich ludzi zwano wytrykusami. Istniała jeszcze jedna osada *Seło Chrosiańka Bereźnicka*, zamieszkała przez dwie rodziny; Michała Janowicza i Jakuba Koska⁶¹.

W parafii dołubowskiej istniały ówczynie w sumie cztery osiedla drobnoszlacheckie, zamieszkałe przez szlachtę katolicką, oprócz trzech osad Brzeziny była jeszcze osada *Wojencza*. W sumie, według przeglądu pospolitego ruszenia z 1528 roku, mogły one wystawić 7 konnych jeźdźców (z *toie Parafei 7 koney*)⁶².

Tutejsi rycerze uczestniczyli w życiu politycznym Podlasia. W 1569 roku większość rycerstwa bielskiego stawiała się w Bielsku i przysięgała wierność nowemu władcy, królowi polskiemu, wśród nich byli też rycerze z Brzezin.

W czasie spisu podatkowego z 1591 roku parafia dołubowska została spisana łącznie z parafią brańską, według tego spisu we wsiach Malinowo i Brzeznica uprawiano ówczynie 11 włók szlacheckich, czyli włók uprawianych własnoręcznie przez szlachtę, ponadto było tu 6 włók

56 *Katalog zabytków...*, s. 4-5.

57 *Katalog zabytków...*, s. 4-5.

58 Tamże.

59 *Źródła Dziejowe*, tom XVII/1, opisane przez A. Jabłonowskiego, Warszawa 1910, tom XVII/1, s. 222.

60 Tamże.

61 Tamże.

62 Tamże.

uprawianych przez chłopów poddanych, oraz ośmiu ogrodników (czyli zagrodników, ubogich chłopów), funkcjonował tu ponadto młyn⁶³.

W tych źródłach z drugiej połowy XVI wieku nie wyróżniano poszczególnych części Brzezin, jednak w miarę rozwoju wsi powstały różne części osady, niektóre z nich nazwano już wcześniej. W źródłach z XVII wieku pojawia się nowe osiedle zwane *Brzeźniki Małe*, powstała ono w lesie zwanym Niedźwiedźczyzna i stąd od XVIII wieku zwano ją Brzeziny Niedźwiadki. Była to niewielka osada, licząca zaledwie kilka zabudowań. Specyfiką osiedli drobnoszlacheckich w tym okresie było to, że często powstawały i równie często zanikały.

Na mapach z końca XVIII wieku zaznaczono tylko jedną wioskę o nazwie Brzeziny, jednak dzieliła się ona na mniejsze części: Janowięta, Niedźwiadki i Wytrykusy. *Słownik Geograficzny* z końca XIX wieku podaje jeszcze istnienie wsi *Brzeziny Chrzczony*, jest to jedyne źródło podające taką wioskę, być może pod tą nazwą kryła się osada Niedźwiadki, która w tym czasie istniała, lecz *Słownik* z 1880 roku jej nie wykazywał⁶⁴.

Według danych z 1896 roku w Brzezinach Janowiętach notowano 25 domów oraz 66 mężczyzn i 67 kobiet. Pobliska osada Brzeziny Niedźwiadki liczyła zaledwie 4 domy, 14 mężczyzn i 13 kobiet⁶⁵.

W dodatku do *Słownika Geograficznego* z pierwszych lat XX wieku podawano już tylko dwie wsie Janowięta i Niedźwiadki. W sumie miały one liczyć 72 dziesięcin ziemi (1 dziesięcina około 1 ha). Należały do gminy Grodzisk⁶⁶, tylko te dwie osady dotrwały do XX wieku. W tym źródle nie wspomina się już *Wytrykusów* ani wsi *Chrzczony*. W tym okresie Niedźwiadki były już niewielkie i z czasem stały się częścią Janowięt.

Spis powszechny z 1921 roku wyróżnia Niedźwiadki oraz Janowięta, lecz spisano je łącznie, co świadczy o postępującym łączeniu się wsi. W sumie liczyły one ówczesnie 31 domów i 168 mieszkańców, wszyscy podali narodowość polską i wiarę katolicką⁶⁷.

63 Tamże, s. 150.

64 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Wawelskiego. Tomy I-XIV, tom I, s. 417.*

65 Jaszczolt T, *Gmina Grodzisk k. Siemiatycz*, Grodzisk 2004, s. 129.

66 *Słownik Geograficzny...*, tom XV/1, s. 246.

67 *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dnia 30 IX 1921 roku, województwo białostockie.*, Warszawa 1925, s. 25.

Dziadkowice

Pierwotnie obszar dzisiejszej gminy Dziadkowice należał w większości do ziemi drohickiej. Był to teren rywalizacji pomiędzy Polską, Mazowszem, Rusią i Litwą. W XIII wieku liczne były pustoszące najazdy Jaćwingów. Ostatecznie w XIV stuleciu ziemia drohicka wraz z ziemią bielską znalazły się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Litwini jednak sami stali się celem najazdów Krzyżackich. To niebezpieczeństwo skłoniło Litwinów do szukania pojednania z niedawnymi wrogami, czyli Mazowszem i Polską. Książę litewski Kiejstut wydał za żonę swoją córkę - Danutę za księcia mazowieckiego Janusza I. Aktem z 1 września 1391 Kiejstut nadał zięciowi ziemię: bielską i drohicką, które były prawie niezamieszkałe⁶⁸. Książę Janusz sprowadzał tu liczne drobne rycerstwo z zachodnich rejonów Mazowsza (Księstwo Mazowieckie) oraz z Polski. Miało ono za zadanie strzec wschodnich rubieży państwa. Właśnie w tym czasie można się doszukiwać początków pierwszych osad na tym terenie. Zatem pierwszymi osadnikami byli głównie Polacy - Mazowszanie.

Jednak na początku XV wieku nastąpiły duże zmiany. Około 1416 roku książę litewski Witold zagarnął ziemię bielską oraz drohicką, ponownie włączając ją do Litwy. W ten sposób liczne grono polskiej szlachty znalazło się w granicach obcego dla nich państwa, z innym ustrojem i nawet innym językiem urzędowym. Ziemia bielska i drohicka należały ówczesnie do województwa trockiego. Mimo ponownego włączenia ziemi drohickiej do Litwy, książęta litewscy nie zaprzestali sprowadzania osadników z Polski i Mazowsza. Powstawały nowe rycerskie osady wśród nielicznych wsi książęcych, zamieszkałych przez białoruskich prawosławnych chłopów. Nowym osadnikom brakowało katolickich kościołów, erylowali więc nowe parafie. Właśnie podczas zakładania tych parafii wspomina się po raz pierwszy wiele wsi w tej okolicy.

Trudno orzec, czy polskie osadnictwo w tym rejonie pochodzi z czasów księcia Janusza, czy dopiero z czasów panowania książąt litewskich. Nowi władcy nie dyskryminowali Polaków, wręcz przeciwnie. Polacy uzyskiwali od nich wysokie stanowiska i urzędy na Podlasiu. Najlepszym przykładem są właśnie Dziadkowice. W 1429 roku Stanisław zwany Dziadkiem otrzymał od książąt litewskich przywilej wójtostwa w Drohiczynie⁶⁹. Posiadał zatem spory plac w tym mieście, uzyskał część dochodów miejskich.

Przyjmuje się, że jest to pierwsza wzmianka o Dziadkowicach. Stanisław Dziadek zapewne założył tutejsze Dziadkowice, lecz mógł urodzić się w innych Dziadkowicach. Do tej pory na południowy-wschód od miejscowości Szadek, w pobliżu dzisiejszej Zduńskiej Woli, istnieje miejscowość Dziadkowice (dawna ziemia sieradzka)⁷⁰. W XV wieku była to wioska szlachecka i to zapewne właśnie stamtąd pochodził ów Stanisław. Świadczą o tym dane z erekcji parafii w tutejszych Dziadkowicach.

Stanisław Dziadek otrzymał dochodowe wójtostwo w Drohiczynie i jego ród bardzo szybko zaczął się bogacić. Syn Stanisława – Piotr z Dziadkowic postanowił podnieść rangę rodowej siedziby. W dniu 4 marca 1431 roku wspomniany Piotr wraz ze Stefanem z Oczyc ufundowali kościół w Dziadkowicach. Miał on wezwanie *Boga Wszechmogącego, Chwalebnej Matki Dziewicy Maryi, Wszystkich Świętych, św. Jakuba Starszego Apostoła i św. Florianą Męczennika*. Miejscowy

68 Maroszek J, *Struktura osadnictwa rycerskiego i drobnoszlacheckiego dawnej ziemi bielskiej do końca XVIII wieku* [w:] *Białostoczczyzna*, nr 1-2 z 2002 roku, s. 91.

69 *Źródła Dziejowe...*, s. 186.

70 *Atlas historyczny Polski, województwo sieradzkiej i łęczyckiej w drugiej połowie XVI wieku*, Warszawa 1998.

pleban otrzymał 3 włóki ziemi, plac, ogrody i budynki. Rozpoczęto budowę pierwszej świątyni pod kierunkiem Chwalisława z Osmoli. Pierwszym plebanem został Jakub syn Mikołaja z Chodowa⁷¹.

O tym, że pierwsi mieszkańcy Dziadkowic mogą pochodzić z Wielkopolski świadczą właśnie powyższe dane. Wspomniany Stefan z Oczyc pochodził z parafii Nowe koło Krośniewic w ziemi łeczyckiej, czyli również w Wielkopolsce (dziś Oczyce już nie istnieją). Mikołaj z Chodowa wywodził się z *Chodowa Większego* wsi na zachód od Krośniewic (dziś siedziba urzędu gminy). Zatem pierwsi osadnicy w tej okolicy pochodzili najpewniej z ziemi łeczyckiej i sieradzkiej. Z sąsiedniej okolicy, w stosunku do parafii Szadek (gdzie istnieją Dziadkowice), pochodzili zapewne również Osmolscy, gdyż notowano tam miejscowość Osmolin⁷². Było to typowe dla ówczesnego rycerstwa, że jego przedstawiciele nadawali nazwy swoich rodowych wsi nowym osiedlom.

Zapewne na początku XV wieku grupa rycerstwa z ziemi łeczyckiej i sieradzkiej przeniosła się na Podlasie. Otrzymali oni tutaj hojne nadania ziemskie, o których nie mogli marzyć w przeludnionej Wielkopolsce. Założyli nowe wioski, takie jak: Dziadkowice, Chodów (w pobliżu Sokołowa Podlaskiego), Osmola i inne, nazwane na pamiątkę swoich rodzinnych wsi. Właśnie stamtąd pochodzili pierwsi osadnicy w tej okolicy. Był to wyjątek, ponieważ większość okolicznych rodów szlacheckich wywodziła się z Mazowsza. Ta grupa rycerzy z Wielkopolski trzymała się razem, wspólnie erygowali w 1431 roku parafię w podlaskich Dziadkowicach. Wybór tej miejscowości na siedzibę parafii świadczył o znaczeniu rodu Dziadków.

W 1452 roku kapelanem w Dziadkowicach był ks. Jan. Na początku XVI wieku plebanem był ks. Maciej Biszewski. Za jego czasów w dniu 15 czerwca 1526 roku biskup łucki potwierdził przywileje i dziesięciny w Dziadkowicach. Odnowiono wtedy erekcję parafii i zmieniono jej wezwaniem na: *Trójcy Przenajświętszej, Wniebowzięcia NMP, św. Jakuba Starszego i Wszystkich Świętych*⁷³.

Posiadaczem ziemskim w Dziadkowicach był miejscowy pleban, posiadający 3 włóki ziemi. Pozostałe grunty należały do Dziadkowskich, potomków Stanisława i Piotra. Mieszkało ich tu niewiele, najwyżej kilka rodzin i należeli do bogatej oraz utytułowanej szlachty. W zapiskach herbowych zapisano, iż *Mikołaj [Dziadkowski], ziemianin mielnicki, nabył 1540 r. Zwiadnę, w 1541 r. został podsędkiem mielnickim. Jan Działkowski na Działkowicach, wspólnie z synami: Jerzym i Wojciechem, procesuje Hornowską 1542 r. Wojciech, syn Jerzego, podsędek mielnicki 1580 r., żonaty z Benigną Raczkówną. Daniel na Działkowicach, podstarości mielnicki 1580 r.* W następnych latach wielu Dziadkowskich przeniosło się na Litwę i Ukrainę, uzyskali tam kilka urzędów ziemskich⁷⁴.

Aż do 1569 roku teren obecnej gminy Dziadkowice należał do Wielkiego Księstwa Litewskiego, w ramach ziemi drohickiej. Wszystko zmieniło się na sejmie lubelskim w 1569 roku. Jeden z posłów z Podlasia powiedział wtedy: „*Bądźcie Wmć nas pewni, żeśmy są Wmci bracia. Nie wątpimy też w tem, iż Wmć pomożecie do tego iż to niewolnictwo litewskie będzie z nas złożone, gdyż my dla wolności polskich jesteśmy przystali*”⁷⁵. Na tym sejmie uchwalono słynną unię polsko-litewską i zdecydowano o włączeniu do Korony Królestwa Polskiego Podlasia oraz Ukrainy. Szlachta podlaska złożyła przysięgę na wierność królowi polskiemu, a w akcie przysięgi wymienione są liczne nazwiska rycerzy z obecnej gminy.

Od tej pory ziemi: bielska i drohicka tworzyły województwo podlaskie. Ziemi te dzieliły się na powiaty, a te na parafie. Z czasem z ziemi drohickiej wydzielono ziemię mielnicką (Mielnik). Obecna gmina Dziadkowice leżała dokładnie na styku tych trzech ziem. Wsie: Dziadkowice, Kąty, Lipiny, Żurobice, Jasionówka, należały do ziemi mielnickiej. W ziemi drohickiej znajdowały się

71 Serwis internetowy diecezji drohiczańskiej/ Dziadkowice

72 Atlas historyczny Polski, województwo.....

73 Serwis internetowy diecezji drohiczańskiej/ Dziadkowice.

74 Boniecki A, *Herbarz*....- t. 5, str. 164: *Działkowscy v. Działkowszc*

75 Plewczyński M, *Szlachta podlaska w wojsku polskim [w:] Drobną szlachta Podlaska w XVI-XIX wieku*, Białystok 1991, s. 22.

miejsowości: Zaręby, Osmola, Wojence, Brzeziny, Smoluchy, Dołubowo, natomiast do ziemi bielskiej należało Zamianowo.

Większość mieszkańców Dziadkowic i okolic stanowiła drobna szlachta. W pozostałych rejonach Rzeczypospolitej nie istniały aż tak wielkie obszary zamieszkałe przez ubogich „panów braci”, zatem stawali się oni często obiektem niewybrednych żartów ze strony bogatszej części szlachty. W literaturze zachowało się wiele danych na ten temat. Profesor Maroszek zanotował na przykład następujący zapis kronikarski wyśmiewający szlachtę podlaską:

-Fortuna szlachcica podlaskiego długa jak bicz, szeroka jak nóż, a głęboka aż do samego środka Ziemi.

-szlachcic podlaski ma błotko i karaski

-Bór-leszczyna

wróbel-zwierzyna

gołębie-dobytek

serwatka-napitek

ryby-karaski

Wiwat szlachcic podlaski!

-Szlachcic podlaski z małej chałupki

-Kiszka podlaska [przezwisko chudych szlachciców]

-Gdzie idziesz do Tykocina, zaskarżyć pana Marcina, że u mego syna wybił szybę z okna.

Choć nie umiem czytać, ani pisać, ale królem mogę zostać.

-Choć lata na łacie, kłaniam się panie bracie,

-Z kordem ale boso

-Choć mam fortunę szeroką, ale długą, wysoką i głęboką.

-Jak pies na jednej fortunie usiądzie, trzyma ogon na drugiej⁷⁶.

Synowie szlacheccy, z braku ziemi, zmuszeni byli opuszczać rodowe wsie i podejmować pracę u bogatszych sąsiadów. Miasta, same ubogie, nie mogły ich przyjąć, wielu udawało się więc na puste obszary dawnej Rzeczypospolitej⁷⁷.

Położenie ludności (szlacheckiej), która została na miejscu niewiele różniło się od sytuacji chłopów. Nierzadko kilka rodzin mieszkało w jednej chacie. Szlachcice mieli jednak szansę zmienić swój los. Przynależność do stanu uprzywilejowanego umożliwiały tym, którzy mieli szczęście i byli pracowici, dojść do majątku i znaczenia. Jak pisze wspomniany już profesor Jerzy Wiśniewski: „stąd we wsiach drobnoszlacheckich następował ciągły ruch, ciągłe zmiany, jedni się bogacili, inni ubożeli by po pewnym czasie odzyskać straty. Księgi ziemskie (...) pełne były od samego początku transakcji sprzedaży, zastawów, dzierżaw nawet bardzo drobnych kawałków ziemi (płos, sznurów, klinów, smugów, łąk), zapisów długów, pożyczek, czynszów itd. Jedni zbywali swe kawałki ziemi, inni skupywali je stopniowo lub od razu od kilku właścicieli. Ziemie wykupywane przez bogacącego się sąsiada zamieniały się w folwarczki lub odwrotnie, folwark wskutek działań i rozprzedaży zamieniał się w wieś drobnoszlachecką. Przemiany w jedną lub drugą stronę powtarzały się w ciągu wieków, zamieniając w całości lub częściowo charakter wsi⁷⁸”.

Mimo braku zamożności wśród drobnych szlachciców, stanowili oni pełnoprawną warstwę rządzącą w Rzeczypospolitej. Mieli prawo uczestnictwa w sejmikach. Każdy z tutejszych szlachciców przy odrobinie szczęścia i sprytu, mógł się dorobić wielkiego majątku. Każdy z nich mógł być nawet teoretycznie wybrany na króla (przodkowie Jana III Sobieskiego, czy Stanisława Augusta Poniatowskiego sami pochodzili z takich zaścianków). Przysługiwało im pełne prawo własności, inaczej niż wśród chłopów. Z tego powodu grunty szlacheckie nigdy nie podlegały

76 Maroszek J, *Struktura osadnictwa rycerskiego i drobnoszlacheckiego dawnej ziemi bielskiej do końca XVIII wieku* [w:] *Białostoczczyzna*, nr 1-2 z 2002 roku, s. 66.

77 Tamże, s. 99.

78 Wiśniewski Jerzy, *Początek i rozwój.....*, s. 100.

ograniczeniom, jak grunty kmiecy (chłopskie), gdzie pan wsi miał wpływ na podziały majątkowe. Dlatego też gospodarstwa drobnoszlacheckie ulegały cały czas podziałowi, rzadko konsolidacji. Rozdrobnienie gruntów w tutejszych wsiach zostało zlikwidowane dopiero w XX wieku.

Od czasów XV wieku do połowy XVII wieku panował pokój. Co jakiś czas tylko przechodziły zarazy. Ludność żyła we względnym dobrobycie. Wszystko zaczęło się zmieniać w 1648 roku w związku z powstaniem Chmielnickiego na Ukrainie. Miejscowa ludność chłopska często sympatyzowała z tym powstaniem. Zanotowano lokalne wystąpienia chłopskie, jednak najgorsze dopiero miało nadejść. W 1653 roku w parafii dziadkowieckiej szalała zaraza, która spowodowała śmierć wielu mieszkańców⁷⁹. W 1655 roku weszły tu wojska szwedzkie (potop szwedzki). Ich pojawienie nie było jeszcze najgorsze. W końcu kwietnia 1657 roku w rejony te zawitały wojska księcia Siedmiogrodu - Rakoczego. Był to sprzymierzeniec Szwedów, a jego wojsko trudno było nazwać wojskiem, była to zbieranina łotrów i pospólstwa, która narobiła najwięcej zniszczeń w czasie tej wojny. Wojska Rakoczego wyspecjalizowały się paleniu i grabieniu mieszkańców Rzeczypospolitej. W okolicy Drohiczyna Rakoczy „zabawił” przez dwa miesiące, zostawiając niemal doszczętnie spalony Drohiczyn, wszystkie okoliczne wsie i miasteczka⁸⁰. Miary nieszczęścia dopełniły jeszcze wojska moskiewskie, grasujące tu na przełomie 1659 i 1660 roku. W dwa lata później pojawiła się jeszcze zaraza⁸¹. Jednak w tym samym czasie Dziadkowice stały się centrum handlowym. W 1661 roku w Dziadkowicach miejscowy pleban uzyskał zezwolenie na ustanowienie corocznych jarmarków⁸².

Trudno ustalić właścicieli ziemskich w Dziadkowicach w XVII wieku. Na początku tegoż stulecia byli to zapewne jeszcze Dziadkowiccy. W drugiej połowie tegoż stulecia byli być może Zaszczęńscy, ponieważ dobroczyńcą miejscowej parafii był Paweł Zaszczyński, podstarości grodzki i podstoli mielnicki, który dnia 12 lutego 1699 roku uposażył hojnie miejscowy kościół. Jednak miejscowa świątynia była w złym stanie po licznych wojnach. W tym czasie władze kościelne zobowiązały proboszcza ks. Wojciecha Kluzińskiego (1680-1710) do wystawienia nowej świątyni⁸³.

Około 1702 roku został wystawiony kolejny drewniany kościół, staraniem wspomnianego ks. Wojciecha Kluzińskiego. Na nieszczęście w kilka lat później, w czasie wojny północnej (1700-1721) kościół ten został zniszczony. Według wizytacji z przełomu XVIII i XIX wieku świątynia ta „chyliła się ku ruinie”⁸⁴.

Na początku XVIII wieku Dziadkowice należały do Stanisława Wąsowskiego, miecznika mielnickiego. Następnie dobra te należały do Łuniewskich, potem do Mikułowskich⁸⁵. W Dziadkowicach mieszkali chłopcy, brak danych o zaścianku szlacheckim. W końcu XVIII wieku dobra trafiły w ręce rodziny Uszyńskich i były zapewne połączone z pobliskimi Kątami, również stanowiącymi ich własność.

Czasy Rzeczypospolitej szlacheckiej zaczęły się kończyć wraz z powstaniem kościuszkowskim w 1794 roku. Powstanie upadło i rok później (1795) Rzeczpospolita uległa całkowicie rozbiorem. Dawna ziemia drohicka i mielnicka znalazła się pod panowaniem pruskim. Nie trwało to długo, w czerwcu 1807 roku wojska napoleońskie wypierając Prusaków i Rosjan. Jeszcze w tym samym roku utworzono Księstwo Warszawskie, jednak tereny obecnej gminy Dziadkowice weszły w skład Cesarstwa Rosyjskiego, o takim przebiegu granicy zdecydowali: car Rosji i cesarz Napoleon. Powstał wtedy obwód białostocki w granicach Rosji. Rosjanie początkowo zachowali sądownictwo szlacheckie, na wzór tych z czasów I RP⁸⁶. Sędzią powiatu

79 Jaszczółt T, *Gmina Grodzisk.....*, s. 65.

80 Tamże.

81 Tamże, s. 66.

82 Maroszek J, *Targowiska wiejskie....*, s. 99.

83 *Serwis internetowy diecezji drohiczańskiej, Dziadkowice.*

84 Tamże.

85 *Katalog zabytków sztuki.....*, s. 9.

86 Jaszczółt T, *Gmina Grodzisk k. Siemiatycz, Dzieje ziemi i mieszkańców*, Grodzisk 2004, s. 95-97.

drohickiego w latach 1822-1831, w skład którego wchodziły ówczesnie Dziadkowice, był Feliks Uszyński, (1764-1853), dziedzic Dziadkowic⁸⁷.

W 1812 roku wojska napoleońskie wkroczyły do Rosji. W szeregi armii Napoleona masowo wstępowała drobna szlachta z tych okolic, jednak Napoleon nie włączył obwodu białostockiego do Księstwa. Dodatkowo, zimą 1812/1813, cesarz doznał klęski i musiał opuścić tereny dawnej Rzeczypospolitej. Ponownie wkroczyli tu Rosjanie. Ci wydali rejestr osób, które walczyły w armii napoleońskiej i ich majątki zostały skonfiskowane⁸⁸.

Włączenie obwodu białostockiego do Rosji spowodowało włączenie wielkiej rzeszy polskiej szlachty w granice państwa carów. W Rosji nie istniała drobna szlachta i carowie postanowili zweryfikować liczne grono polskiej szlachty.

Ukaz carski z 19 listopada 1831 roku przyznawał prawa szlacheckie tylko tym, którzy otrzymali potwierdzenie szlacheckie przez Heroldię Senatu Rządzącego w Petersburgu, pozostali byli zaliczani jako *jednodworce* -mieszkańcy wsi. Większość nie miała odpowiednich dokumentów i funduszy. W ten sposób cała rzesza drobnej szlachty nie uzyskała praw szlacheckich, stając się chłopami. Jednak mieli oni możliwość „zapisania się do miast”, stawali się więc mieszczanami. Dla szlachcica było to lepsze niż być chłopem. Stąd właśnie w wielu okolicznych wsiach w urzędowych spisach występują obok szlachty, chłopów również mieszczanie. Potomkowie dumnych rycerzy nie rezygnowali z uzyskania praw szlacheckich, ale nie było to łatwe. Na początku lat sześćdziesiątych XIX wieku 200 000 przedstawicieli szlachty podlaskiej (mężczyzn) nie było w stanie udowodnić swoich praw szlacheckich⁸⁹.

Ważnym wydarzeniem w historii tych okolic był dzień 14 kwietnia 1839 roku - rząd carski zlikwidował wtedy kościół unicki w Imperium. Parafie unickie zostały zamienione na prawosławne. Unicy, głównie chłopci, stali się „urzędowo” prawosławnymi.

Na początku XIX wieku dobra dziadkowickie należały do rodziny Uszyńskich. Za ich czasów wybudowano tu obecnie istniejący kościół. Pochodzi on z 1802 roku. W historii parafii dziadkowickiej czytamy: *Został wybudowany kosztem miejscowej szlachty i byłego proboszcza dziadkowickiego (1745 - 1791) ks. Wojciecha Jabłońskiego. Pracami kierował ówczesny proboszcz (1791-1824) ks. Józef Krzyżanowski (ur. 1751). W 1828 roku ks. Józef Michał Wąsowicz (ur. 1793), proboszcz dziadkowicki (1824-1834) zbudował chór oparty na czterech marmurowych kolumnach. Nowe organy ufundował ziemianin dziadkowicki - Feliks Uszyński i jego żona Marianna z Pieńkowskich (ur. 1799). Nowy kościół dziadkowicki konsekrował dnia 23 lipca 1850 roku ks. Wacław Żyliński (1803-1863), biskup wileński (1848-1856)*⁹⁰.

W 1861 roku w ramach państwa carskiego utworzono wołosti, okręgi - coś na kształt dzisiejszych gmin. Były to początki samorządu w państwie carów. Należało do nich od kilkunastu do kilkudziesięciu miejscowości. W ramach tych okręgów płacono podatki, tworzone spisy ludności. Na czele takiej gminy stał naczelnik, wybierany przez mieszkańców. Wybory odbywały się co trzy lata. Istniał urząd gminy, zajmujący się podatkami i sprawami porządkowymi. Przy takim urzędzie istniała turma, czyli więzienie⁹¹.

W tym samym roku przeprowadzono uwłaszczenie ziemi dworskiej. Chłopi otrzymali ziemię na własność za wykupem. Reforma ta tylko w części dotyczyła okolic Dziadkowic, ponieważ dużą część gruntów posiadała drobna szlachta.

W styczniu 1863 roku wybuchło powstanie, zwane później styczniowym. Ziemie te nie należały do Królestwa Polskiego, jednak również one zostały objęte powstaniem. Ludność polska wystąpiła przeciw zaborcy. Największą grupę powstańców stanowili mieszkańcy zaścianków szlacheckich. Była to wielka rzesza bezimiennych bohaterów, wielu z nich oddało życie. Duża ich

87 Serwis internetowy diecezji drohiczańskiej, Dziadkowice.

88 Tamże.

89 *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, pod. Red. H. Majeckiego, Warszawa 1989, s. 119-120.

90 Serwis internetowy diecezji drohiczańskiej, Dziadkowice.

91 Jaszczolt T, *Gmina Grodzisk k. Siemiatycz*, Grodzisk 2004, s. 128.

grupa została wywieziona na Syberię. Wielu Polaków dotknęły wtedy różnego rodzaju represje. Tomasz Jaszczółt w opracowaniu historii gminy Grodzisk podaje okrutne sposoby walki z Polakami, również z cywilami, z tego okresu. Podobne historie miały zapewne również miejsce w okolicach Dziadkowic. Wielu mieszkańców zaścianków szlacheckich zostało pozbawionych majątku. Najwięcej konfiskat w guberni grodzieńskiej spotkało między innymi wsie: Brzeźnica, Zaręby, Korzeniówka, Malinowo i Wojeniec⁹².

W czasie powstania styczniowego kościół w Dziadkowicach został zamknięty. We wszystkich opracowaniach mówi się o zamknięciu kościoła przez władze rosyjskie w ramach represji po powstaniowych, tak w istocie było, lecz za nim to nastąpiło, kościół został zamknięty przez władze kościelne-katolickie. Tak przynajmniej wynika z zachowanych akt korespondencji władz carskich.

Wszystko zaczęło się wiosną 1863 roku, miała wtedy miejsce bitwa pod Siemiatyczami (luty) i następnie bitwa pod Hornowem (maj). W akcję pomagania powstańcom włączył się miejscowy ksiądz Cyprian Sieklucki. Latem lub jesienią 1863 roku rosyjskie władze wojskowe postanowiły aresztować księdza. Zapewne przybyły tu oddział carski wtargnął do kościoła w czasie odprawiania nabożeństwa. Doszło do szamotaniny i ksiądz Sieklucki został raniony w rękę i aresztowany. Po tym zajściu dziekan bielski ks. Stanisław Włodkowski, demonstrując sprzeciw wobec takim poczynaniom władz wojskowych i przelaniu krwi w kościele, kazał zamknąć kościół w Dziadkowicach. Władze rosyjskie nakazały otwarcie kościoła, lecz księży byli nieugięci. Nabożeństwa odprawiano w kaplicy cmentarnej⁹³.

Naczelnik wojskowy powiatu bielskiego pisał do zwierzchników. *„W swej odezwie z 8 grudnia 1866 roku nr 2551 raczył W. J. Pan tak pisze Departament Spraw Duchowych Obcych Wyznań z 30 grudnia 1866 nr 2437 do jenerała gubernatora wileńskiego przestać do Ministerstwa Spraw Wyznaniowych prośbę gubernatora grodzieńskiego o skasowanie kościoła w Dziadkowicach, powiat bielski, guberni grodzieńskiej, który zamknął dziekan bielski ks. Stanisław Włodkowski wskutek przelanej krwi, gdy wojsko zraniło w rękę ks. Cypriana Siekluckiego w czasie jego aresztowania. Wziąwszy pod uwagę tak złowrogie czyny proboszcza parafii Dziadkowice, jak i miejscowego dziekana, w szczególności samowolne zamknięcie wzmiankowanego kościoła, które dokonało miejscowe duchowieństwo rzymsko-katolickie po wspomnianym wypadku, a następnie odmówiło otwarcia na powrót tegoż kościoła, nie widzę powodów przeszkadzać do skasowania kościoła rzymsko-katolickiego w Dziadkowicach”⁹⁴.*

Po tym piśmie gubernator wileński dnia 9 stycznia 1867 roku polecił gubernatorowi grodzieńskiemu zamknąć kościół. Dnia 17 marca 1867 (decyzja nr 227) gubernator grodzieński powiadomił, iż zamknął kościół. W dniu 25 maja 1867 jenerał gubernator wileński pisał do gubernatora grodzieńskiego *„Nie znajduje przeszkód względem przerobienia skasowanego kościoła katolickiego w Dziadkowicach na cerkiew prawosławną i użycie jej jako parafialnej dla parafii prawosławnej żurabiackiej, upoważniam pana do wydania odpowiednich zarządzeń, a także do przekazania w używanie służby tej cerkwi gruntów jakie należały do kościoła katolickiego w Dziadkowiacz z budynkami, które się tam znajdują”⁹⁵.*

W efekcie tego wszystkiego w 1867 roku parafia dziadkowicka przestała istnieć, jej mienie przekazano prawosławnym. Poszczególne wsie zostały przyłączone do sąsiednich parafii, najczęściej do Bociek. Kto wie, może gdyby księży nie zaprotestowali przeciw przelaniu krwi ks. Siekluckiego, to parafia istniała by nadal. Zamknięcia kościołów w tych okolicach nie były aż tak liczne po powstaniu styczniowym.

Okres, od czasu powstania styczniowego do 1905 roku, był bardzo ciężki dla mieszkańców

92 Tamże, s.123.

93 Kubicki P, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861-1915*, Sandomierz 1915, część II, tom IV, s. 17-18.

94 Tamże.

95 Tamże.

tych ziem. Po powstaniu władze przystąpiły do zbierania zaległych czynszów od chłopów, które nie były zbierane w latach powstania. Chłopi nie chcieli płacić i władze carskie wysyłały w teren wojsko, które siłą zmuszało opornych do uiszczania „długu”. Majątki „buntowników” zostały zlicytowane⁹⁶. Wielu mieszkańców wysłano na Syberię. Zakazano kupowania ziemi przez Polaków (dekrety grudniowe). Ziemia mogła być przekazywana tylko rodzinie w spadku. Polakom nie wolno było kupować gruntów, takie prawo mieli tylko Rosjanie. Katolicyzm nie mógł się swobodnie rozwijać, szkoły były narzędziem rusyfikacji. W urzędach można było się porozumieć tylko po rosyjsku. W Królestwie Polskim istniała pewna autonomia, natomiast te obszary były położone bezpośrednio na terenie Rosji z wszelkimi tego konsekwencjami.

Dziadkowice w tym czasie nie rozwiły się. Zamknięto parafię oraz istniejącą tu niegdyś stację pocztową. *Słownik Geograficzny* z początku lat '80 XIX wieku informował: *Dziadkowice, Dziadkowice, wieś, powiat bielski, gubernia grodzieńska. Była tu parafia katolicka dekanatu bielskiego i stacja pocztowa między Bielskiem a Drohiczyńcem (...)*⁹⁷.

Upadł również miejscowy majątek ziemski, własność Uszyńskich. W końcu XIX wieku dziedziczyli tu Marianna i Aleksander Uszyńscy. Następnie majątek przejęła ich córka Bogusława Zochowska. Zochowska w 1899 roku sprzedała całość majątku Dziadkowice spółce chłopskiej złożonej z 9 chłopów i 1 „mieszczanina”. W momencie sprzedaży majątek liczył jeszcze 333 dziesięcin⁹⁸. Spółka chłopska rozparcelowała grunty i powstały mniejsze gospodarstwa.

W 1914 roku wybuchła I wojna światowa. W rok później wkroczyły tutaj wojska niemieckie. Przez obecną gminę przechodził front (sierpień 1915). Rosjanie ewakuowali się, zabierając ze sobą wielu mieszkańców, głównie urzędników i prawosławnych. W czasie walk rosyjsko-niemieckich znacznie ucierpiał miejscowy kościół (do 1915 roku cerkiew).

Od jesieni 1915 roku zaczęła się okupacja niemiecka. Była ona twarda i surowa, kraj był eksploatowany gospodarczo, jednak w tym czasie do szkół i urzędów powrócił język polski. Niemcy wycofali się stąd jesienią 1918 roku. Powiat bielski został włączony do państwa polskiego. Powstała wtedy gmina Kąty. Jej organizatorem był Wacław Malinowski z Kątów. Gmina ta obejmowała miejscowości: Andryjanki, Choroszczewo, Chronibry, Dziadkowice, Hornowszczyzna, Hornów, Jasienówka Mała, Jasienówka Stara, Kąty, Korzeniówka, Lipiny, Lubejski, Malewice, Osmola, Piotrowo, Piotrowo Krzywokoły, Wałki, Wygonów, Żurobice⁹⁹.

Pokój trwał niedługo. W końcu lipca 1920 roku weszły tu wojska bolszewickie, rozpoczęło się tworzenie komitetów rewolucyjnych, jednak w połowie sierpnia bolszewicy zostali stąd wyparci.

W 1919 roku, po wielu latach, kościół w Dziadkowicach został zwrócony prawowitym właścicielom. Świątynia była bardzo zniszczona. Ponownej erekcji parafii dokonał w dniu 3 lutego 1920 roku, ks. abp Jerzy Matulewicz (1871-1927), biskup wileński (1918-1925). Dzięki staraniom ks. Mikołaja Ikonowicza (1889-1937), proboszcza dziadkowickiego (1919-1930) i wydatnej pomocy parafian w latach 1919-1921 świątynia została odbudowana. W dniu 30 października 1921 roku kościół został uroczystie poświęcony¹⁰⁰.

W okresie międzywojennym największym gospodarzem w Dziadkowicach był Daniel Pietruczak, posiadający 53 ha¹⁰¹. W tym czasie Dziadkowice nie były zbyt rozwinięte gospodarczo. *Księga Adresowa Polski* z 1929 roku notuje jedynie dwa sklepy spożywcze: J. Krakówki i Franciszka Porzezińskiego, istniał też zakład szewski P. Marciniuka¹⁰². Jednak powoli miejscowość zyskiwała znaczenie. Znowu była ośrodkiem parafialnym, od lat trzydziestych ponownie ustanowiono

96 Jaszczółt T, *Gmina Grodzisk k. Siemiatycz,.....*, s. 125.

97 *Słownik Geograficzny...*, tom II, s. 267.

98 *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, pod. Red. H. Majeckiego, Warszawa 1989, s. 125.

99 Jemielity W, *Podziały administracyjne powiatów bielskiego i siemiatyckiego*, [w:] *Studia Łomżyńskie*, tom XIII, s. 116.

100 *Serwis internetowy diecezji drohiczańskiej/ Dziadkowice*.

101 *Księga Adresowa.....*, s. 127.

102 Tamże.

tu urząd pocztowy. Ten wzrost znaczenia Dziadkowic przyniósł ustanowienie tu urzędu gminnego, ale to dopiero w 1952 roku¹⁰³.

Od 1931 roku do gminy Kąty przeniesiono między innymi wsie: Brzeziny Janowięta, Brzeziny Niedźwiadki, Wojeńce i Zaręby¹⁰⁴ z gminy Grodzisk. Jednak już w 1934 roku gmina Kąty została zlikwidowana. Jej teren podzielono między sąsiednie gminy. Do gminy Grodzisk włączono miejscowości: Żurobice, Jasienówka. Do gminy Milejczyce włączono Hornowszczyznę. Najwięcej miejscowości włączono do gminy Boćki: Dziadkowice, Hornowo, Malewice, Kąty, Osmola, Wojeniec i Zaniewo¹⁰⁵.

Według danych z 1921 roku w Dziadkowicach notowano 22 domy i 107 mieszkańców, w tym 36 prawosławnych (32 z nich podało narodowość białoruską), mieszkało tu również 4 Żydów¹⁰⁶. W następnych latach wzrastała liczba prawosławnych. W 1938 roku w Dziadkowicach mieszkały już 83 osoby wyznania prawosławnego¹⁰⁷.

W latach 1919-1921 kościół w Dziadkowicach został odbudowany po zniszczeniach wojennych. Remontowano go również w 1938 roku, następnie w latach 1959 i 1983-1985. Jest to budowla barokowo-klasycystyczna. Kościół jest trzynanawowy. Prezbiterium jest wydzielone we wnętrzu, zamknięte półkolistą apsydą. Po bokach w przedłużeniach naw bocznych znajdują się piętrowe prostokątne pomieszczenia skarbczyka i zakrystii. We wnętrzu kościoła ściany dzielone są pilastrami. Podział nawy został dokonany trzema parami filarów. W nawie głównej znajduje się strop beczkowy, w bocznych płaski. Fasada jest trójosiowa, z których górna ujęta jest parami pilastrów toskańskich, zwieńczona trójkątnym ogzymsowanym naczółkiem. Dach jest dwuspadowy, nad apsydą wyokrąglony, kryty blachą miedzianą. Ołtarz główny jest klasycystyczny, z początku XIX wieku, o czterech przyściennych kolumnach, w zwieńczeniu znajdują się rzeźby klęczących aniołów. W polu głównym widnieje obraz Trójcy Świętej z 1920 roku malowany przez Ignacego Pieńkowskiego. Do zabytków należą też liczne obrazy i feretrony. Zabytkowa jest barokowa monstrancja z początku XVIII wieku. Jest tu też ornat z 1770 roku¹⁰⁸.

Do zabytków w Dziadkowicach należy dzwonnica z 1849 roku, remontowana w latach 1984-1985. Jest ona klasycystyczna, murowana z cegły, tynkowana. Znajduje się w południowo-zachodnim narożniku cmentarza. Zbudowana na planie kwadratu. Dwukondygnacyjna ujęta na narożach pilastrami toskańskimi. W górnej części otwarta czterema półkoliście zamkniętymi przezroczami. Dach namiotowy kryty blachą¹⁰⁹.

Zabytkowe jest ogrodzenie z bramą z 1860 roku - murowane, tynkowane. Brama jest zwieńczona trójkątnym szczytem w profilowanym obramieniu, z półkoliście zamkniętym przejazdem i furtkami po bokach¹¹⁰.

Zabytkiem jest także kaplica cmentarna, zbudowana w 1826 roku z fundacji Uszyńskich. W 1867 roku została zdemontowana i zmontowana jako kaplica cmentarna w Żurobicach. W 1919 roku znowu przeniesiono ją do Dziadkowic. Jest na planie wydłużonego ośmioboku z nowszą kruchtą od północy. Prezbiterium jest zwrócone na południe. Wnętrze jest przykryte stropem. Dach wielopołaciowy, kryty gontem. Na kalenicy jest wieżyczka na sygnaturkę czworoboczna, nakryta gontowym daszkiem namiotowym¹¹¹.

103 Jemielity W, *Podziały administracyjne powiatów*,s. 132.

104 Jaszczółt T, *Gmina Grodzisk*....., s. 153.

105 Jemielity W, *Podziały administracyjne powiatów*....., s. 121-123.

106 *Skorowidz miejscowości*..., s. 20.

107 Jaszczółt T, *Gmina Grodzisk*....., s. 179.

108 *Katalog zabytków*..., s. 29.

109 Tamże.

110 Tamże.

111 Tamże.

Hornowo

Nazwa Hornowo jest pochodzenia białoruskiego, pochodzi od słowa horny, czyli górny. Hornowo należy do jednej z najstarszych miejscowości na terenie gminy. Pierwsze dokumenty świadczące o istnieniu wsi pochodzą już z 1443 roku (*Hornowo*)¹¹². Jednak zapewne ludzie mieszkali tu już dużo wcześniej. Według *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego* z końca XIX wieku między *Hornowem a Malewiczami znajduje się sześć kurhanów*¹¹³. Być może były to pozostałości dawnego osadnictwa.

Założycielami wsi byli rycerze zwani Hornami, pochodzili z okolic Brześcia Litewskiego, gdyż tam istniała wioska o tej samej nazwie. Pierwsze dane o tym rodzie pochodzą z 1477 roku kiedy to *Miśko Hornowski świadczy (...)* przy zamianie dóbr *Ilinicza*¹¹⁴. Hornowscy nie stanowili drobnej szlachty, lecz średniozamożny ród, który posiadał duże działki ziemi. Nawet teraz spoglądając na mapy widać jak duży obszar należał do Hornowskich. Rozciągał się na wschód i południowy wschód od obecnej wsi Hornowo, leżącej nad rzeką, aż do obszaru obecnej wsi Hornowszczyzna. Należały do nich również wsie Wałki, Lubiejki i Choroszczewo, był to wielki majątek ziemski.

W 1528 roku właściciel wsi – Juri Hornowski wystawił na popis szlachty litewskiej 5 konnych jeźdźców (jego krewniacy z okolic Brześcia 12 jeźdźców)¹¹⁵.

Hornowscy pieczętowali się herbem Korczak. Mieszkali tu jeszcze w połowie XVI wieku, kiedy to *Jerzy, właściciel Hornowa i Chrzczonowa, zeznał 1534 r. zapis żonie Poliksenie*. Dokumenty wspominają jeszcze następujących rycerzy z tej wsi *Szymon i Maciej, synowie Mikołaja, właściciele Hornowa 1542 r. Maciej, dziedzic Hornowa 1556 r.*¹¹⁶.

W następnych latach na skutek sprzedaży lub też posagu Hornowo przechodzi na własność rodziny Suchodolskich. Spis podatkowy z 1580 roku zapisał: *ślachetny Bartosz Suchodolski z części swojej Ornowa, Choroszczewa, z Wasków, Lubiejków, dał z włók osiadłych 13 i pół, po złotemu. Od jednego koła dorocznego, gr. 12*¹¹⁷. Wynika z tego, że te duże dobra ziemskie nie były zagospodarowane, liczyły zaledwie 13 i pół włóki, lecz notowano tu młyn.

Hornowscy przestali tu dziedziczyć, lecz ród ten był znany później w całej Rzeczypospolitej. Pochodziło z niego wielu urzędników ziemskich, głównie w Wielkim Księstwie Litewskim. Byli dziedzicami Łochowa i Ceranowa¹¹⁸.

Hornowo nie stanowiło jednego zwartego majątku ziemskiego, istniało ich przynajmniej kilka, jeden większy i kilka mniejszych.

W XVII wieku Hornowo (większa część) przeszła na własność rodziny Kaćkich z Kątów w pobliżu Dziadkowic. W ich genealogii zapisano: *Marcin, z miecznika, chorąży mielnicki 1647 r.*,

112 *Nazwy miejscowe Polski....*, tom III, Hornowo.

113 *Słownik Geograficzny....*, tom XV/1, s. 577.

114 Boniecki A, *Herbarz....*, t. 7, str. 343: *Hornowscy h. Korczak*.

115 *Źródła Dziejowe...*, s. 160.

116 Boniecki A, *Herbarz....*, t. 7, str. 343: *Hornowscy h. Korczak*.

117 *Źródła Dziejowe....*, tom XVII/1, s. 63.

118 Boniecki A, *Herbarz....*, t. 7, str. 343: *Hornowscy h. Korczak*.

umarł 1650 r. Synowie jego: Marcei i Samuel. Samuel został po ojcu chorążym mielnickim 1650 roku i umarł w tymże roku. Marcei był w tymże czasie właścicielem Hornowa i Malewic¹¹⁹.

Marcei Kącki lub jego spadkobiercy sprzedali Hornowo rodzinie Brodeckich herbu Jastrzębiec. W ich genealogii czytamy: *Jakób, syn niegdy Mikołaja, 1663 r. Wojciech, syn niegdy Jakóba, z żoną, Dorotą Jarzynianką, zeznali zapis 1677 r. Tenże Wojciech Kazimierz nabył wieś Kąty Malewice, Hornowo, Lubiejki i Horoszczewo, Walki od Kąckiego 1688 r.*¹²⁰

Z drugiej połowy XVII wieku pochodzą też dane na temat Stanisława Suchodolskiego (zm. 1674), dziedzica części wsi oraz Floriana Kossowskiego, bogatszego gospodarza, który posiadał „gromadę chłopów”¹²¹. Byli to właściciele mniejszych majątków hornowskich. Jak widać Suchodolscy dziedziczyli tu ponad 100 lat (notowani od 1580).

Brak danych jak długo majątek Hornowo i okoliczne wsie należały do Brodeckich. W końcu XVIII wieku właścicielami była już rodzina Dersewów, zapewne pochodzili od zagranicznych oficerów. Przy ich nazwisku w Herbarzu Adama Bonieckiego zapisano: *Józef, syn niegdy Adolfa Gustawa, sprzedał w 1788 r. Hornowo, w ziemi mielnickiej, Bobrownickiemu*¹²².

W pierwszej połowie XIX wieku Hornowo podzielone było między drobną szlachtę oraz większą własność ziemską. W 1838 roku oprócz działów drobnoszlacheckich notowano tu 6 majątków ziemskich o nazwie Hornowo. Największy z nich liczący 38 dusz należał do rodziny Obuchowiczów, pozostałymi właścicielami byli: Hilary Puniewski (18 dusz), spadkobiercy Pawła Glinki (17 dusz), spadkobiercy Andrzej Harmaty (15 dusz), spadkobiercy Antoniego Obuchowicza (8 dusz) oraz Leon Swierzbiniński (3 dusze)¹²³.

Warto wspomnieć, że Hornowo było miejscem gdzie rozegrała się jedna z bitew powstania styczniowego. Tak opisuje to wydarzeniem S. Zieliński: *„Druga część bielskiej organizacji [powstańczej] zbierała się w lasach dziatkowickich pod dowództwem Latkowskiego. Przeciw oddziałkowi temu generał-major Beklemiszew wystąpił z Kliszczel z 1 rotą kozaków i napotkał Latkowskiego pod Hornowem. Powstańcy ukryli się za wałami w wybornej pozycji w lesie, przez 2 godziny wytrzymywali ogień moskiewski, raz po raz tylko odpowiadając celnymi strzałami z ukrycia, aż po 2 godzinnym strzeleniu Beklemiszew uznał za stosowne zaprzestać ognia, mając 11 zabitych i prawie tyluż rannych, podczas gdy powstańcy w swej dogodnej pozycji nie ponieśli strat*¹²⁴. Miało to miejsce w dniu 2 maja 1863 roku.

W końcu XIX wieku w Hornowie było już 7 większych majątków ziemskich obejmujących 838 dziesięcin. Największy majątek należał do Jana Zawadzkiego (od 1861), który był dawnym porucznikiem wojsk carskich. W 1886 roku ten majątek przejęły w spadku po nim Ewelina Zawadzka jego żona, oraz Maria Szumska córka. W tym samym roku liczył on jeszcze 260 dziesięcin, jednak Zawadzka i Szumska stopniowo go rozparcelowały między różnych użytkowników, głównie chłopów. Na początku XX wieku pozostałość tego majątku przejął Petersbursko-Tulski Bank Ziemski i w 1904 roku ostatnie 180 dziesięcin w drodze licytacji kupiło 10 miejscowych chłopów jako wspólną własność¹²⁵.

Inny z miejscowych majątków należał w końcu XIX wieku do Bronisława Dobrogowskiego (szlachcica), liczył 130 dziesięcin. W 1908 roku ten majątek został sprzedany przez żonę i dzieci Dobrogowskiego czterem chłopom z powiatu brzeskiego¹²⁶.

W 1878 roku majątek 113 dziesięcin w Hornowie kupił na licytacji Józef Gabrielewski (urzędnik państwowy). W 1888 roku owe 113 dziesięcin za pośrednictwem Banku Włociańskiego

119 Boniecki A, *Herbarz.....*, t. 9, str. 371: *Kąccy v. Kątscy*

120 Boniecki A, *Herbarz.....*, t. 2, str. 124: *Brodecy h. Jastrzębiec*

121 Laszuk A, *Ludność województwa podlaskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1999, s. 24.

122 Boniecki A, *Herbarz.....*, t. 4, str. 262: *Dersevil*

123 *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, pod. Red. H. Majeckiego, Warszawa 1989, s. 123-124

124 *Bitwy i potyczki 1863-1864*, opracował S. Zieliński, Repperswil 1913, s. 323.

125 *Studia i materiały do dziejów*, s. 123-124.

126 Tamże.

sprzedał spółce chłopskiej z Hornowa¹²⁷.

Po Dymitrze Harmacie (szlachcic) zmarłym w 1875 roku majątek (112 dziesięcin) przejęła jego siostra Maria Harmatowa. Od 1889 roku ten majątek był dzierżawiony przez Franciszkę Kryńską (szlachciankę), ona to przejęła ten majątek po śmierci Harmatowej i w 1904 roku wystawiła go na licytacji. Kupił go Bank Włościański i następnie sprzedał spółce chłopskiej¹²⁸.

Zatem na przełomie XIX i XX wieku dawne majątki hornowskie zostały wyprzedane spółkom chłopskim, które podzieliły grunty między swoich członków. W ten sposób obok dawnej wsi Hornowo powstały liczne kolonie. Wokół koloni wytyczono nowe drogi, które miały regularne kształty. W ten sposób powstała rozległa wieś w kształcie zbliżonym do współczesnego, z typowo kolonijną rozrzuconą zabudową. Wobec rozległości wsi istniała potrzeba nazwania jej poszczególnych części. Tuż po pierwszej wojnie światowej wyróżniano już Żuniewo (zapis ówczesny *Zuniewo*). Natomiast dopiero po II wojnie zaczęto wyróżniać urzędowo Zaporośle, chociaż osadnictwo istniało tu już wcześniej.

W 1921 roku w Hornowie notowano 81 domów i 489 mieszkańców, w tym 64 prawosławnych i 17 Żydów¹²⁹.

W okresie międzywojennym nie było tu już większych majątków ziemskich, jednak *Księga Adresowa Polski* wymienia Ignacego Szmurło, posiadającego 58 ha¹³⁰. Hornowo w tym czasie było dużą rozwiniętą gospodarczo miejscowością. W Hornowie notowano cegielnię należącą do A. Borysiewicza. Cieslą we wsi był Drabiuk, felczerem W. Bajena-Tatarczuk. Działał tu również felczer weterynarii S. Sowa. Działało spółdzielcze Kółko Rolnicze oraz Stowarzyszenie Spożyców Powiatu Bielskiego. Istniały dwa zakłady kowalskie: A. Kaczyńskiego i P. Kołeckiego. Usługi krawieckie wykonywali: Okłata i Poznański. Sklepy spożywcze prowadzili: A. Bystrański i I. Niewiarowski. Istniał zakład stolarski B. Tatarczuka i szewski B. Leonczuka¹³¹.

Hornowszczyzna

W drugiej połowie XIX wieku majątki ziemskie Hornowo były parcelowane między spółki chłopskie. W ten sposób powstały liczne kolonie chłopskie (Zaporośle, Żuniewo). W Hornowie istniały też działki, należące do drobnej szlachty, która utrzymała swoje działki ziemi. Właśnie ten rejon, w odróżnieniu od „chłopskich kolonii”, zwano Hornowszczyzną. Pierwszy raz nazwa ta wymieniana jest w dokumentach z lat 1878-1886¹³². *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego* z 1900 roku zapisał: *Hornowszczyzna - okolica [szlachecka], powiat bielski, gubernia grodzieńska, gmina Siemiatycze, 33 wiorsty od Bielska, 84 dziesięciny*¹³³.

We wsi Hornowszczyzna w 1921 roku było 19 domów i 124 mieszkańców, w tym 27 prawosławnych¹³⁴.

Jasienówka

Jasienówka została założona w XVII wieku jako osiedle drobnej szlachty. Używano też innej nazwy wsi – *Gęsikowina*. Pierwsze dane o jej istnieniu pochodzą z 1673 roku i ówczesnych

127 Tamże.

128 *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, pod. Red. H. Majeckiego, Warszawa 1989, s. 123-124

129 *Skorowidz miejscowości...*, s. 20.

130 *Księga Adresowa.....*, s. 127.

131 Tamże.

132 *Nazwy miejscowe Polski.....*, tom III, s. 492.

133 *Słownik Geograficzny.....*, tom XV/1, s. 577.

134 *Skorowidz miejscowości.....*, s. 20.

spisów podatkowych (*Jasionowka*)¹³⁵. Mieszkała tu pewna grupa drobnej szlachty. Zarejestrowano wtedy nazwisko podatnika Łukasza Zaszczyńskiego, który „*ułomny (...) na łożu leżący dano jednak [podatek]*”¹³⁶. Według danych z przełomu XIX i XX wieku wioska liczyła 112 dziesięcin ziemi uprawnej i należała do gminy Siemiatycze¹³⁷.

W okresie międzywojennym Jasionówka dzieliła się na dwie części Jasionówkę Małą i Starą. Pierwsza z nich liczyła 6 domów i 34 mieszkańców, druga 10 domów i 74 mieszkańców. W sumie mieszkało w nich 10 prawosławnych, pozostali to byli katolicy¹³⁸.

Kąty

Kąty są notowane od 1528 roku. W tymże roku na przeglądzie rycerstwa ziemi bielskiej stawili się rycerze ze wsi *Kuty*. Miejscowość ta należała do ziemi mielnickiej. W tym czasie Kąty stanowiły niewielką miejscowość drobnoszlachecką¹³⁹. Również w końcu XVI wieku była to miejscowość drobnoszlachecka. Spis podatkowy z 1580 roku podaje, iż podatek oddał z tej wsi (*Kąnti*) „*ślachetny Stanisław, niegdy Janów, z bracią swą, dał z włóki ziemskiej, gr. 15*”. Miejscowa szlachta sama uprawiała swoje działki ziemi¹⁴⁰.

Zamieszkująca tę miejscowość szlachta przyjęła nazwisko Kącki. Według Herbarzy już w 1484 roku Grzegorz i Jan z Kąt otrzymali od księcia Konrada Mazowieckiego las zwany *Połazie*. W 1542 roku Jan Kącki był współdziedzicem Kąt i Galewic, natomiast jego syn Feliks dziedziczył w tych wsiach w końcu XVI wieku. Jego z kolei synami byli: Stanisław, Maciej, Jan i Mikołaj. Notowani są w 1598 roku¹⁴¹.

W XVII wieku niektórzy Kąccy doszli do pewnego znaczenia na Podlasiu. Marcin Kącki został w mieczniku mielnickim, następnie w 1647 chorążym mielnickim. Zmarł w 1650 roku. Jego synami byli Marceli i Samuel. Ten ostatni odziedziczył po ojcu (w 1650 roku) urząd chorążego mielnickiego, lecz zmarł jeszcze w tym samym roku. Jego brat Marceli w tym czasie dziedziczył na częściach Kąt, Malewic i Hornowa¹⁴².

Również w następnych latach Kąccy posiadali działki w Kątach oraz w kilku sąsiednich wsiach. Jednak w drugiej połowie XVII wieku ród ten zubożał i zaczął wyprzedawać swoje majątki. Część Kątów, a może nawet całość kupił Brodecki herbu Jastrzębiec, świadczy o tym zapis „*Wojciech [Brodecki], syn niegdy Jakóba, z żoną, Dorotą Jarzynianką, zeznali zapis 1677 r. Tenże Wojciech Kazimierz nabył wieś Kąty Malewice, Hornowo, Lubiejki i Horoszczewo Walki od Kąckiego 1688 r.*”¹⁴³ Od tego czasu miejscowość Kąty była już jednym dużym majątkiem ziemskim. W końcu XVIII wieku właścicielem tych dóbr została można rodzina Uszyńskich. W pierwszej połowie XIX wieku właścicielem Kątów był Feliks Uszyński, był on sędzią powiatu drohickiego¹⁴⁴.

W drugiej połowie XIX wieku majątek Kąty należał już do rodziny Malinowskich, wspomina o tym *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, który zapisał: *Kąty - wieś i dobra, powiat bielski, gubernia grodzieńska, gmina Siemiatycze, 30 wiorst od Bielska. Wieś ma 150 dziesięcin. Dobra Malinowskich, 422 dz. Była tu stacja pocztowa. Ludność wsi polska*¹⁴⁵. Zatem w tym czasie była to spora osada ze stacją pocztową. Mieszkała tu grupa chłopów, dawnych

135 *Nazwy miejscowe....*, tom IV, s. 114.

136 Laszuk A, *Ludność województwa podlaskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1999, s. 22.

137 *Słownik Geograficzny....*, tom XV/2, s. 10.

138 *Skorowidz miejscowości....*, s. 20.

139 *Źródła Dziejowe....*, tom XVII/1, s. 186.

140 Tamże, s. 63.

141 Boniecki A, *Herbarz....*, t. 9, str. 371: *Kąccy v. Kątscy*

142 Boniecki A, *Herbarz....*, t. 9, str. 371: *Kąccy v. Kątscy*

143 Boniecki A, *Herbarz....*, t. 2, str. 124: *Brodecy h. Jastrzębie*

144 Jaszczolt T, *Gmina Grodzisk....*, s. 96.

145 *Słownik Geograficzny....*, tom XV/2, s. 69.

poddanych Malinowskich, była to ludność polskiego pochodzenia.

W Kątach dziedziczył Karol Malinowski, następnie Jan Malinowski, po nim na początku XX wieku dobra te objęło rodzeństwo Ewa i Wacław Malinowscy¹⁴⁶. Wacław Malinowski był przywódcą ludności w tej części Podlasia. To właśnie on w dniu 10 stycznia 1918 roku wystosował pismo do Rady Regencyjnej w Warszawie następującej treści: *Podlasianie zabużni ziemi Drohickiej i Bielskiej, czyniąc zadość nieodpartej potrzebie rozumu i serca, spieszą złożyć wam, Dostojni Panowie, zapewnienie najgłębszej czci i kornego hołdu, należnych pierwszej Władzy Zwierzchniej zmartwychwstającego państwa polskiego. Ten nasz hołd powinny racz, Najjaśniejsza Rado, przyjąć zarazem jako zdokumentowanie gorącego pragnienia oraz niezłomnej nadziei, że Podlasie nasze- to bezspornie historyczne Polski dziedzictwo - włączone niebawem będzie do składu tej całości politycznej, nad którą się Wasza, Najdostojniejsi, najwyższa rozciąga władza i że tem samej danem nam będzie - dałby Bóg najrychlej - wziąć czynny udział w twórczej pracy budownictwa państwowego*¹⁴⁷. Do pisma dołączone były podpisy 55 znacznych osób z wielu wsi w tym rejonie Podlasia. Pismo miało zaakcentować polskość Podlasia i dążenie tutejszej ludności do włączenia do Polski, bowiem region ten leżał od 1807 roku w państwie rosyjskim i były głosy, aby tak pozostało¹⁴⁸. Stąd właśnie wziął się powyższy apel.

Warto wspomnieć postać Wacława Malinowskiego, gdyż był on nie tylko przywódcą ludności polskiej w czasie włączania tych rejonów do II RP, ale też został w 1922 roku wybrany na senatora Rzeczypospolitej. Urodził się w 1864 lub 1867 roku w Grodnie i tam też się kształcił (gimnazjum), studiował filozofię w Petersburgu i Dorpacie (obecnie Estonia). Następnie przyjechał do Kątów do rodzinnego majątku i tu zajął się pracą społeczną i narodową. Po 1905 roku uczestniczył w pracach Grodzieńskiego Towarzystwa Rolniczego. Brał udział w przygotowaniach do Dumy rosyjskiej (wybrano wtedy polskich posłów). W czasie okupacji niemieckiej (1915-1918) Malinowski nie mógł opuszczać Kątów. W 1918 i 1919 roku włączył się w prace nad ustanowieniem polskiej władzy w tym terenie, czego efektem był wyżej wymieniony list. Organizował również wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1919 roku. Następnie był członkiem Rady Gminy Kąty (ustanowienie gminy Kąty być może też było jego zasługą). Wybrano go do Rady Powiatowej. Działał w Bielskim Towarzystwie Rolniczym. Należał do Stronnictwa Narodowego i w 1922 roku, z ramienia organizacji ziemiańskich, został wybrany senatorem. Funkcję senatora pełnił do 1928 roku. W tym czasie cały czas gospodarował w majątku Kąty, uważano go za rzetelnego i porządnego człowieka. Inni ziemianie zarzucali mu tylko, że był „zbyt książkowym” rolnikiem¹⁴⁹.

Sama miejscowość Kąty stała się po wojnie siedzibą urzędu gminy. W 1921 roku w tej miejscowości notowano 26 domów i 136 mieszkańców, w tym 1 prawosławnego. W miejscowym folwarku było w tym czasie 5 domów i 89 mieszkańców, w tym 10 prawosławnych¹⁵⁰. Miejscowość Kąty w okresie międzywojennym nie była rozwinięta gospodarczo. Brak danych o rzemieślnikach, czy zakładach przemysłowych. Głównym pracodawcą był miejscowy folwark, liczący prawie 400 ha¹⁵¹. Zabudowania folwarczne usytuowane były na południowo-wschodnim krańcu wsi.

Wacław Malinowski miał dwie córki, starsza zmarła jako dziecko i przeżyła tylko Wanda Malinowska. W 1933 roku ukończyła wydział rolny na SGGW. To właśnie ona objęła majątek Kąty po śmierci ojca na kilka lat przed wybuchem II wojny światowej¹⁵².

Po wybuchu wojny Wanda Malinowska wraz z matką pozostały w Kątach. Po zajęciu tych

146 *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, pod. Red. H. Majeckiego, Warszawa 1989, s. 124/.

147 Jaszczolt T, *Gmina Grodzisk*....., s. 144.

148 Tamże.

149 Włodek J, *Dzieje zagłady ziemiaństwa*....., s. 312-314.

150 *Skorowidz miejscowości*....., s. 20.

151 *Księga Adresowa*....., s. 127.

152 Włodek J, *Dzieje zagłady ziemiaństwa*....., s. 312-314.

terenów przez Armię Czerwoną i ustanowienie granicy na Bugu, Wanda pomagała tym, którzy chcieli uciec ze strefy radzieckiej do niemieckiej. Przez zamrznięty Bug przeprowadziła szereg osób, w tym słynną pisarkę Marię Rodziewiczównę. Podczas jednej z takich wypraw załamał się lód i Wanda Malinowska wpadła do wody, zmarła wkrótce potem na zapalenie płuc¹⁵³.

W Kątach pozostała tylko wdowa po senatorze Malinowskim. Brak danych jak radziła sobie w czasie okupacji radzieckiej, jednak przeżyła ją przy pomocy miejscowej ludności i mieszkała przez jakiś czas (rok 1941) w Dołubowie. Po wkroczeniu Niemców (lato 1941) przeniosła się do Kąt i tam też zmarła przed końcem okupacji. Pogrzebem zajął się ówczesny zarządca majątku Ślązak - Franciszek Wieczorek. Przed śmiercią senatorowa Malinowska zapisała Kąty jakiemuś zgromadzeniu zakonnemu. Urząd Ziemski w Bielsku próbował w 1944 roku uratować ten majątek przed parcelacją, gdyż ziemia klasztorna nie podlegała dekretowi o reformie rolnej. Z ramienia Urzędu Ziemskiego zarządzał majątkiem inż. Stefan Łabęcki, lecz został on aresztowany przez NKWD i wywieziony na Syberię. Znalazł się w Ostaszkowie nad jeziorem Seniger (łagier nr 45) i co ciekawe spotkał tam.... Franciszka Wieczorka, poprzedniego zarządcę majątku, tyle że z ramienia Niemców. Wieczorek i Łabęcki zostali zwolnieni w lutym 1946 roku. Obydwaj pracowali potem w państwowym instytucjach rolniczych¹⁵⁴.

Natomiast Kąty zostały przez władzę PKWN wywłaszczone i rozparcelowane tuż po zakończeniu wojny¹⁵⁵.

Korzeniówka

Korzeniówka istniała już w XV wieku. Akta ziemskie drohickie z 1474 roku wspominają Piotra Korzeniewskiego oraz Pawła i Tomasza z Korzeniówki¹⁵⁶.

W 1569 roku w Drohiczynie i Bielsku szlachta podlaska przysięgała nowemu władcy, królowi polskiemu. Z tych uroczystości zachowały się dokumenty opisujące poszczególnych rycerzy i miejsce ich pochodzenia. Wśród szlachty byli też ci z *Korzeniowki*. W czasie spisu podatkowego z 1580 roku dziedziczył tu Mikołaj, który oddał podatek z 2 włók ziemskich¹⁵⁷. Co ciekawe mieszkali tu wytwórcy alkoholu. W tym samym czasie podatek zwany czopowe zapłaciła w tej wsi Dorota Korzeniewska od „warów 3, po gr. 10, zł 1.”¹⁵⁸.

Z tej wsi wywodzi się ród Korzeniowskich alias Korzeniewskich herbu Nałęcz. Istniały jednak jeszcze inne rody o tym samym nazwisku i herbie ale pochodzący z innych ziem Rzeczypospolitej. Trudno więc wszystkich określić, że pochodzili właśnie stąd. Jednak wielu z nich można jednoznacznie określić jako pochodzących z tej Korzeniówki. Byli to na przykład: *Wojciech Korzeniewski, pisarz ziemski mielnicki 1534 roku. Wojciech Korzeniewski, burgrabia drohicki 1598 roku*¹⁵⁹. Ponadto *Jan Korzeniewski, dziedzic części Korzeniówki, z Anny Osmólskiej, miał synów: Marcina, ur. 1682 r. i Mateusza, ur. 1684 r. (metr. w Dziatkowicach). Marcin, ożeniony z Barbarą Kossowską, miał dzieci: Jana Gwalberta, ur. 1708 r., Piotra, ur. 1709 r., Pawła ur. 1711 r., Maryannę, ur. 1712 r., Andrzeja, ur. 1717 r. i Michała, ur. 1720 r. (metr. w Dziatkowicach). Z nich: Michał zaślubił 1-o v. 1753 r. w Zarembach Ewę Lipińską, a 2-o v. 1765 roku Rozalię Zarembiankę i umarł 1782 r.. Andrzej zaślubił 1743 r. Maryannę Zarembiankę, córkę Dionizego, wdowę po Józefie Dobrogowskim i pozostawił z niej: Tomasza, ur. 1743 roku, Antoniego, ur. 1744 roku, ożenionego z Katarzyną Zarembianką, Maryannę, wydaną 1763 r. za Piotra Kryńskiego, Rozalię, żonę Krzysztofa*

153 Tamże.

154 Tamże.

155 Tamże.

156 *Nazwy miejscowe...*, tom V, s. 154.

157 *Źródła Dziejowe...*, s. 63.

158 Tamże.

159 Boniecki A, *Herbarz...*, t. 11, str. 224: *Korzeniowscy v. Korzeniewscy h. Nałęcz*

Lipińskiego 1770 r., Stanisława, ur. 1752 r. i Andrzeja, ur. 1754 r.¹⁶⁰.

(...) Adam Korzeniowski, syn Jana, ożenił się 1670 r. w Dziatkowicach z Anną Wińską, córką Macieja i pozostawił z niej synów, urodzonych w Korzeniówce: Krzysztofa 1680 r., Andrzeja 1683 r., Marcina 1690 r. i Błażeja 1696 r. Z nich Marcin, zmarły 1767 r., z żony Maryanny, miał syna Kaspra, ur. 1718 r. w Korzeniówce, zmarłego 1775 r., po którym, z Kunegundy Zarembianki dzieci: Franciszek, ur. 1750 r., Antoni Norbert, ur. 1753 r., Jan, ur. 1756 r., Konstanty, ur. 1759 r., Maryanna, ur. 1760 r., Katarzyna, ur. 1765 r. i Rafał, ur. 1767 r. Z nich: Antoni Norbert miał synów: Szymona, ur. 1792 r. i Józefa, ur. 1798 r., po którym, z Teofili Boczkowskiej, Julian Teofil, Emilian Tomasz, Aniela i Wacław Kazimierz, ur. 1838 r. w Kamieńcu. Jan, syn Kaspra, pozostawił synów: Jana Pawła, ur. 1792 r., Piotra, ur. 1799 r., Józefa, ur. 1802 r., Franciszka, ur. 1807 r., Feliksa, ur. 1809 r. i Pawła, ur. 1813 r. Linia ta legitymowała się ze szlachectwa w guberni grodzieńskiej, w latach 1817, 1841 i 1843. W tejsze gubernii i w Petersburgu legitymowali się ze szlachectwa: Klemens, Józef, Adolf i Ksawery, synowie Wincentego, Krescenty, ur. 1802 r. i Jan, synowie Kazimierza, a wszyscy wnukowie Józefa, prawnukowie Wincentego, syna Antoniego, wnuka Jana Karola¹⁶¹.

Jak widać wielu Korzeniewskich zdołało udowodnić swoje prawa szlacheckie, należeli więc do zamożniejszej szlachty, przynajmniej niektórzy z nich. Sama miejscowość Korzeniówka rozbita była przez pewien czas na mniejsze części zwane *Jeziorki* (notowana już w XVI wieku) *Świechy* i *Korzeniówka*. *Jeziorki* oraz *Świechy* są notowane jeszcze w pierwszej połowie XVIII wieku, później istniała już tylko jedna *Korzeniówka*. Liczyła w sumie 9 włók szlacheckich¹⁶².

Ciekawostką jest fakt odnoszący się do tej wsi a pochodzący z roku 1674. W tymże roku przeprowadzono pobór podatku pogłównego na podstawie wcześniej sporządzonych spisów ludności. Według A. Laszuk która badała przy pomocy spisów stan zaludnienia Podlasia szlachta, która nie była ujęta w spisach (z różnych powodów) uchylała się od płacenia podatków. Na całym Podlasiu w 1674 roku były tylko dwa przypadki zapłaty podatku mimo braku nazwiska na liście podatkowej. Jeden dotyczył Tołwina, a drugi *Korzeniówki*. Z tej wsi Wojciech Ciszewski mimo, że „*lubo nie był podpisany dał a nobilitate*”. Stanowiło to chlubny wyjątek na Podlasiu¹⁶³.

Miejscowi Korzeniowscy mieszkali na terenie Rosji carskiej. Właśnie w tym państwie urodził się Józef Korzeniowski (1857-1924) znany na świecie jako Joseph Conrad, kto wie może jego przodkowie wywodzili się właśnie stąd?

W ramach represji po powstaniu styczniowym wiele majątków drobnoszlacheckich w tej wsi zostało skonfiskowanych¹⁶⁴.

We wsi *Korzeniówka* w 1921 roku było 26 domów i 138 mieszkańców, w tym 1 prawosławny i 2 Żydów. Miejscowość należała do gminy *Kąty*¹⁶⁵.

Lipiny

Lipiny należą do bardzo starych osiedli. Już z 1470 roku pochodzi zapis na temat wsi *Lypyny* w tej okolicy. Na dawnym Podlasiu notowano jeszcze dwie inne wioski o tej nazwie i wszystkie one były siedzibą drobnej szlachty- Lipińskich herbu *Gozdawa*. Herbarz Adama Bonieckiego podaje sporo szczegółowych danych na temat Lipińskich, ale nie wiadomo do której z wsi podlaskich to się odnosi¹⁶⁶.

Lipiny przez wieki należały do niewielkich osiedli. W 1528 roku mieszkało tu dwie może

160 Tamże.

161 Tamże.

162 *Słownik Geograficzny*..., tom IV, s. 436.

163 Laszuk A, *Ludność województwa podlaskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1999, s. 24.

164 Jaszczolt T, *Gmina Grodzisk*..., s. 123.

165 *Skorowidz miejscowości*..., s. 20.

166 Boniecki A, *Herbarz*..., - t. 14, str. 286: *Lipińscy h. Gozdawa*

trzy rodziny. W sumie wioska wystawiła tylko jednego konnego jeźdźca na przegląd pospolitego ruszenia¹⁶⁷.

Wiadomo jednak, że zapis z 1580 roku o wsi *Lipini* i jej dziedzicu Andrzeju Lipińskim odnosi się właśnie do tej miejscowości¹⁶⁸. W 1712 roku miało tu być 5 włók szlacheckich¹⁶⁹.

W 1921 roku notowano w tej wsi 20 domów i 91 mieszkańców, w tym tylko 1 prawosławnego, wioska należała do gminy Kąty¹⁷⁰.

Malewice

Malewice stanowiły osadę drobnoszlachecką. Pierwsze ślady jej istnienia pochodzą z początków XVI wieku. W 1528 roku mieszkało tu kilka rodzin rycerskich i byli oni w stanie wystawić i wyposażyć dwóch konnych jeźdźców na przegląd pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁷¹.

Tutejsza szlachta przyjęła nazwisko Malewski. Spis podatkowy z 1580 roku wspomina o *Jeronimie Malewskim z cześniakami swemi*, który uprawiał trzy włóki ziemi¹⁷². Zapewne ci rycerze wywodzili się z Malewa w dawnej ziemi wyszogrodzkiej skąd pochodzili Malewscy herbu Jastrzębiec¹⁷³.

Niestety nie wiele danych pozostało o Malewskich z tej wsi, herbarze ich nie wspominają. Dziedziczyli tu również szlachcice, na przykład Kąccy. W ich genealogii zapisano między innymi *Feliks Kącki, syn Jana, dziedzic Kąt i Malewic 1580 r. Synowie jego: Stanisław, Maciej, Jan i Mikołaj, dziedziczyli na tych dobrach 1598 r*¹⁷⁴ i dalej: *Marcin, z miecznika, chorąży mielnicki 1647 r., umarł 1650 r. Synowie jego: Marcei i Samuel. Samuel został po ojcu chorążym mielnickim 1650 roku i umarł w tymże roku. Marcei był w tymże czasie właścicielem Hornowa i Malewic*¹⁷⁵.

Część Malewic należała do możnych bogatszych szlachciców, takich jak Kąccy, pozostała stanowiła zaścianek szlacheckie. Wspomina o tym *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*. W którym czytamy, że Malewice to wieś i folwark w gminie Siemiatycze (rok 1895). W części drobnoszlacheckiej mieszkali głównie Malewscy, ich dział zajmował 108 dziesięcin, natomiast część folwarczną posiadał ród Święckich i liczył 84 dziesięciny. W *Słowniku* zapisano też ciekawą informację: *Pod wsią 6 kurhanów*¹⁷⁶.

W 1921 roku we wsi i folwarku notowano w sumie 16 domów i 116 mieszkańców, wśród nich 24 prawosławnych. Miejscowość należała do gminy Kąty¹⁷⁷. Według danych z tego okresu właścicielem 55 ha ziemi folwarcznej w tej wsi był Władysław Święcki¹⁷⁸. W latach dwudziestych przeprowadzono tutaj scalenie gruntów¹⁷⁹.

167 *Źródła Dziejowe*..., s. 186.

168 *Źródła Dziejowe*..., s. 51.

169 *Słownik Geograficzny*...,tom V, s. 266.

170 *Skorowidz miejscowości*..., s. 20.

171 *Źródła Dziejowe*..., s. 186.

172 Tamże, s. 62.

173 *Rodzina, Herbarz*...,tom X, s. 148.

174 Boniecki A, *Herbarz*..., - t. 9, str. 371: *Kąccy v. Kątscy*

175 Tamże.

176 *Słownik Geograficzny*..., tom XV/2, s. 295.

177 *Skorowidz miejscowości*..., s. 20.

178 *Księga Adresowa*..., s. 127.

179 Archiwum Państwowe w Białymstoku, **sygnatura:** [4/498/0/103](#). Akta w sprawie scalenia gruntów wsi Malewice; 1927-1931

Malinowo

W czasie przeglądu rycerstwa Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1528 roku wspomina się miejscowość *Malinawo* z liczbą dwóch konnych jeźdźców¹⁸⁰. W kilkadziesiąt lat później podatek zapłacili tutaj *Daniel syn Jana z cześnikami swemi z włók ziemskich 20*¹⁸¹.

Zapewne tutejszy ród szlachecki przyjął nazwisko Malinowski, lecz trudno w Herbarzach znaleźć dane o Malinowskich z Malinowa z ziemi drohickiej. Zachowało się za to nieco danych o innych szlachcicach mieszkających właśnie tu lub posiadających tu swoje działki ziemi. Byli to na przykład Grzybowski herbu Poraj. W ich genealogii czytamy: *Benedykt [Grzybowski], syn Jacentego, ożeniony, z Franciszką Kosińską, której Jan Tołwiński sprzedał część Malinowa. 1789 roku (Gr. Drohickie). Synowie Benedykta: Wojciech i Karol, chrzczeni 1793 r. i Wincenty, chrzczony 1796 r. (metr. w Działkowcach), dowiedli pochodzenia szlacheckiego 1817 r. w obwodzie białostockim. Antoni Adolf legitymował się ze szlachectwa w Królestwie 1854 r. Bonawentura, żonaty 1793 r. z Krystyną Borowską, syn Ludwika i Franciszki z Kłopotowskich, wnuk Mateusza, sprzedał 1791 r. części Malinowa Kamińskiemu*¹⁸².

O Malinowie można też znaleźć dane w rodowodzie Kosińskich herbu Rawicz: *Franciszek, łowczy rożański 1720 r. Jan, syn Sebastjana, nabył 1773 r. część Malinowa, w ziemi drohickiej, od Smorczewskiej. Synowie jego, urodzeni z Zofii, w parafii Dziadkowickiej, Wincenty 1759 r., Szymon 1761 r., Kasper 1764 roku i Piotr 1773 r., legitymowali się ze szlachectwa 1804 r., w Galicyi zachodniej. Franciszka Benedyktowa Grzybowska i Justyna Franciszkowa Malinowska, córki Franciszka Kosińskiego, nabyły 1789 roku część Malinowa, od Tołwińskiego*¹⁸³. W powyższym tekście znajduje się wzmianki o Malinowskich, którzy niewątpliwie tu mieszkali. Zapewne pieczętowali się oni herbem Ślepowron i pochodzili z ziemi lubelskiej. Hrabia Uruski zapisał na ich temat: *Z województwa lubelskiego, swojego gniazda, przenieśli się w różne strony Rzeczypospolitej, a szczególnie na Litwę i Ukrainę*¹⁸⁴.

W czasie powstania styczniowego drobna szlachta uczestniczyła masowa w walkach. Spotkała ich za to sroga kara, wielu wysłano na Syberię, część z nich straciła swoje majątki. Między innymi w Malinowie skonfiskowano liczne gospodarstwa¹⁸⁵.

Według *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego* z 1900 roku była to „*okolica szlachecka*” licząca 159 dziesięcin w gminie Siemiatycze¹⁸⁶.

W 1921 roku w Malinowie notowano 36 domów i 189 mieszkańców, w tym 12 prawosławnych. Miejscowość należała ówczesnie do gminy Grodzisk¹⁸⁷.

Osmola

Osmola stanowiła jedną z większych osad w okolicy Siemiatycz zamieszkałą przez drobną szlachtę, głównie Osmolskich herbu Bończa. Według „Herbarzy” pochodzili oni z ziemi lubelskiej¹⁸⁸. Jednak możliwe jest też inne pochodzenie Osmolskich, nie z ziemi lubelskiej ale z ziemi sieradzkiej. Podczas erygowania parafii w Dziadkowicach (1431 rok) wspomina się Chwalisława z Osmoli. Może to świadczyć o istnieniu Osmoli już w tym czasie, lecz być może

180 *Źródła Dziejowe*..., s. 186.

181 Tamże, s. 50.

182 Boniecki A, *Herbarz*..., t. 7, str. 166: *Grzybowski h. Poraj*

183 Boniecki A, *Herbarz*..., t. 11, str. 272 (poprawione w t. 11): *Kosińscy v. Kosińscy v. Kosińscy h. Rawicz*

184 *Rodzina, Herbarz*..., tom X, s. 158.

185 Jaszczół T, *Gmina Grodzisk*..., s. 123.

186 *Słownik Geograficzny*..., tom XV/2, s. 296.

187 *Skorowidz miejscowości*..., s. 20.

188 *Rodzina, Herbarz*..., tom XIII, s. 48.

Chwalisław pochodził z Osmolina, wsi w pobliżu Dziadkowic w okolicach Szadka, w ziemi sieradzkiej¹⁸⁹. Występowanie Dziadkowic i Osmolina w Wielkopolsce i następnie również obok siebie na Podlasiu na pewno nie jest przypadkiem.

Pierwsze dane o istnieniu wsi pochodzą z 1431 roku.¹⁹⁰ Większość miejscowości na terenie gminy powstało w XV stuleciu, lecz tylko niektóre mają poświadczony tak odległy czas istnienia. Herbarz Uruskiego tak pisze o rodzie Osmolskich „*od niego [majątku Osmoły] od początku XVI wieku wzięta nazwisko Osmolski, i z tej majątności winna dostarczać czterech konnych jeźdźców na potrzeby wojenne*”¹⁹¹.

Wioskę *Osmoły* wzmiankowano w 1548 roku w czasie rozgraniczania tej wsi od *Wojeńca* i Dziadkowic. W 1557 roku dziedziczyli tu Adam i Feliks Osmolscy. W 1569 roku wśród dziedziców wsi wymienia się następujących rycerzy: Osmolski, Koperda, Patro, Trusk, Czarkowski, Malewski i Wyganowski¹⁹². Większość z nich nosiła nazwisko Osmolski. Według Herbarza hrabiego Uruskiego w 1581 roku dziedziczył w tej wsi: Grzegorz syn Adama, miał on żonę Zofię z Giedrojciów i synów: Adama, Szymona i Tomasza. Synami Szymona byli: Andrzej, Bartłomiej, Leonard i Paweł, notowani w 1649 roku¹⁹³.

Brak dokładniejszych danych o następnych Osmolskich z tej wsi, jednak mieszkali tu nadal, stanowiąc główną część mieszkańców. Był to liczny ród a jego przedstawiciele licznie wyjeżdżali na inne ziemie Rzeczypospolitej. Historyczne wzmianki poświadczają o tym, że wielu z nich było bohaterskimi rycerzami. O Osmolskich wspomina też *Polski Słownik Biograficzny*, jednak nie wiadomo, którzy pochodzili z Osmoli, a którzy z Osmolic pod Lublinem, lub też Osmolina w ziemi sieradzkiej.

Osmola była przez wieki osiedlem drobnoszlacheckim. Mieszkali tu głównie Osmolscy, ale też inne rody drobnoszlacheckie. Należy jednak zaznaczyć, że wielu Osmolskich otrzymało prawa szlacheckie w urzędach rosyjskich. W okręgu białostockim prawa szlacheckie otrzymali: Antoni syn Mikołaja (rok 1852), Karol syn Felicjan z synem Janem, Łukasz syn Felicjana wraz z synami: Stanisławem, Józefem, Michałem i Pawłem (1847), Józef syn Wojciecha (1853), Jakub syn Pawła z synami: Efimem i Antonim, Antoni syn Rafała, Józef syn Pawła z synem: Tomaszem, Tomasz syn Stanisława (1862). Zapewne wielu z nich mieszkało właśnie w Osmoli¹⁹⁴.

W końcu XIX wieku Osmola należała do największych osiedli drobnoszlacheckich w okolicach Siemiatycz. Obszar wsi liczył 1 036 dziesięcin, w tym głównie działy Osmolskich. Mieszkali tu pełnoprawni szlachcice, mieszczenie (dawni szlachcice) oraz chłopci, ci ostatni mogli pochodzić ze szlachty. W Osmoli istniały też niewielkie działy dworskie. Należały między innymi do Piotra Biszewskiego i Feliksa Obniskiego.

Cała wioska liczyła w 1914 roku około 100 gospodarstw, w tym tylko 22 należały do szlachty, pozostali mieszkańcy byli zaliczani do chłopów i mieszczan¹⁹⁵.

Osmola należała pierwotnie do parafii katolickiej w Boćkach, jednak było to daleko, a wioska była duża i w 1914 roku udało się utworzyć samodzielną parafię pod wezwaniem Matki Boskiej Bolesnej. Początki parafii były skromne. Powstała wówczas prowizoryczna kaplica. Dopiero w latach 1924-1929 wzniesiono obecnie istniejący kościół wg projektu Z. Wóycickiego¹⁹⁶.

W okresie międzywojennym Osmola dzieliła się na trzy części: wieś, osadę młyńską oraz osadę proboszczowską. W sumie w tej wsi notowano 81 domów i 418 mieszkańców, wśród nich głównie katolików, tylko 7 osób podało wiarę prawosławną, 8 mojżeszową, 1 ewangelicką i 1 inną.

189 *Atlas historyczny Polski, województwo sieradzkie i łęczyckiej w drugiej połowie XVI wieku*, Warszawa 1998.

Dziś ta wieś już nie istnieje, została wchłonięta przez Zduńską Wolę.

190 *Katalog zabytków.....*, s. 50.

191 *Rodzina, Herbarz.....*, tom XIII, s. 48.

192 *Katalog zabytków.....*, s. 50.

193 *Rodzina, Herbarz.....*, tom XIII, s. 48.

194 *Tamże*, s. 49.

195 *Studia i materiały do dziejów Siemiatycz*, pod. Red. H. Majeckiego, Warszawa 1989, s. 119-120.

196 *Katalog zabytków.....*, s. 50.

Miejscowość należała do gminy Kąty¹⁹⁷.

Na początku lat dwudziestych XX wieku wielkim problemem wsi było rozdrobnienie gruntów. Ziemia w tej wsi od stulecia podlegała podziałom, scaleniom, spadkom, sprzedaży itp. Spowodowało to bardzo skomplikowaną szachownicę gruntów. Czasem niewielkie pola leżały pośród poletek sąsiadów. Należało uzgadniać zasiewy i czas zbiorów. Jak pisał S. Rosłonec „*praca zwłaszcza uprawa mechaniczna wymagała ciągłego skupienia uwagi, szlachcic nie może pograć się w niej całkowicie, uwaga jego przede wszystkim zajęta jest tym, że do południa czy wieczora uprawić płóskę tę i tę, że to tych płósek ma się dostać przez płóskę sąsiada, który niezbyt chętnie na to pozwala, następnie zwracać uwagę by nie zdeptać płósek sąsiada, wie dobrze, że sąsiad odplaci mu z nawiązką*”¹⁹⁸. W 1923 roku mieszkańcy Osmoli przystąpili do prac scaleniowych (komasacja). Był to trudny proces i trwał aż do 1930 roku¹⁹⁹. Również w latach dwudziestych trwały inne prace nad regulacją własności gruntów. Regulowano serwituty (wspólnoty gruntowe dworu i chłopów) należące niegdyś do Piotra Biszewskiego i Feliksa Obniskiego. W archiwum białostockim zachowało się wiele dokumentów z tamtych lat²⁰⁰.

Przed II wojną światową w Osmoli notowano cegielnię należącą do A. Borysiewicza. Istniała tu Okręgowa Spółdzielnia Stowarzyszenia Spożywców. Działał młyn należący do J. Niestierowicza, sklep spożywczy we wsi prowadził A. Osmolski²⁰¹.

Smolugi

Smolugi zwane były niegdyś *Smoluchami*. Według językoznawców nazwa pochodzi od nazwy osobowej Smolucha²⁰². Pierwotnie była to część dóbr dołubowskich (*do Dołubowa Harynków 1555, należą Widźgowo, Smoluhy, Chrościanka*²⁰³). Wioskę wspominają spisy podatkowe z 1676 roku oraz mapy z końca XVIII wieku, jednak trudno ustalić, czy stanowiły one nadal część dóbr Dołubowo, czy stały się samodzielnymi dobrami. Na pewno nie był to zaścianek szlachecki.

Słownik Geograficzny z końca XIX wieku zapisał: *Smolugi, alias Smoluchy, wieś i dobra, powiat bielski gubernia grodzieńska, gmina Grodzisk, parafia Dołubowo, o 23 wiorsty od Bielska*²⁰⁴. Ten zapis może odnosić się do samodzielných dóbr. Nie zapisano nic na temat przynależności do dóbr dołubowskich. Dane z początku XX wieku nie wspominają o większej własności ziemskiej. W 1896 roku cała wioska liczyła 12 domów, 56 mężczyzn i 51 kobiet²⁰⁵.

Spis powszechny z 1921 roku wspomina o podziale na dwie części Smolugi i *Smolugi Kruszewo*. Pierwsza z tych miejscowości liczyła 18 domów i 113 mieszkańców, w tym 7 prawosławnych, w drugiej notowano 10 domów, 80 mieszkańców, w tym 13 prawosławnych. Wioski te należały do gminy Grodzisk²⁰⁶. Mapy z okresu międzywojennego nie pokazują podziału

197 *Skorowidz miejscowości.....*, s. 21.

198 Rosłonec Stanisław, *Samorzutne scalanie gruntów wśród mazowieckiej i podlaskiej szlachty zagrodowej*, Warszawa 1928, s. 100 i 122

199 *Archiwum Państwowe w Białymstoku*, zespół nr 498, sygn 108. *Akta w sprawie scalenia gruntów wsi Osmola*, gm. Kąty; 1923-1930, hasła indeksu: wieś Osmola, gm. Kąty, opis: poszyt; stan dobry; mieszana; ; polski; k. 169; A4;

200 *Archiwum Państwowe w Białymstoku*, **sygnatura: 4/498/0/162**. Sprawa likwidacji serwitutów obciążających majątek b.właściciela Piotra Biszewskiego na rzecz wsi Osmola; 1922-1929, **sygnatura: 4/498/0/163**

tytuł i daty: Sprawa likwidacji serwitutów obciążających majątek b.właściciela Feliksa Obniskiego na rzecz wsi Osmola; 1923-1929, **sygnatura: 4/498/0/164**

tytuł i daty: Sprawa likwidacji serwitutów na rzecz wsi Osmola; 1928-1929

201 *Księga Adresowa.....*, s. 127.

202 Kondratiuk M, *Nazwy miejscowe.....*, s. 186.

203 *Źródła Dziejowe.....*, s. 179.

204 *Słownik Geograficzny.....*, tom X, s. 913.

205 Jaszczółt T, *Gmina Grodzisk.....*, s. 129.

206 *Skorowidz miejscowości.....*, s. 20.

na mniejsze części.

Wojeniec

Wojeniec powstał zapewne jeszcze w XV wieku, ponieważ na początku XVI wieku była to już duża i rozległa wioska. Być może zamieszkali tu rycerze Wojeńscy, o których wspominają różne herbarze, jednak brak jest danych o Wojeńskich na Podlasiu. Nie ma o nich wzmianki w herbarzach, nie ma ich w spisach urzędników podlaskich. Można to tłumaczyć, tym że miejscowa szlachta była dosyć uboga i nie wyróżniała się spośród rzeszy drobnej szlachty. Nazwa wsi pochodzi od słowa wojen - wojownik.

W 1528 roku mieszkało tu już dziesięć rodzin rycerskich, które wystawiły 3 konnych jeźdźców na pospolite ruszenie, więcej niż sąsiednie wsie szlacheckie²⁰⁷.

Przez następne wieki była to średniej wielkości wioska szlachecka. Miejscowa szlachta uczestniczyła w przysiędze królowi polskiemu w 1569 roku, lecz w następnych latach brak danych o Wojeńcu. Nie pojawia się nawet w genealogii okolicznych rodów. Jednak miejscowa szlachta wyróżniała się patriotyzmem. Wśród licznych gruntów, jakie zostały skonfiskowane uczestnikom powstania styczniowego, znalazły się też obszary w tej wsi²⁰⁸.

W końcu XIX wieku była to „okolica szlachecka” w powiecie bielskim, w gminie Grodzisk, liczyła 130 dziesięcin ziemi, w tym 4 dziesięciny łąk i 4 dziesięciny lasu²⁰⁹. W 1896 roku istniały tu 24 domy, z liczbą 56 mężczyzn i 69 kobiet²¹⁰.

W 1921 roku w tej wsi notowano (*Wojencze*) 20 domów i 88 mieszkańców. Należała ona do gminy Grodzisk²¹¹.

Zaminowo

Obecna nazwa wsi została przekształcona, właściwszą nazwą byłoby Zamianowo, gdyż nazwa pochodzi od słowa zamiana, zamieniać.

Zaminowo powstało w połowie XVI wieku. Nazwa wsi wskazuje na okoliczności powstania - po prostu dobra te zostały zamienione w latach 1549-1553 w ramach dzierżaw królewskich. Z tego właśnie czasu pochodzą zapisy na temat „*zamiany dóbr dzierżawy suraskiej (Suraż) za majątność rzeczoną Sielec*”. Jeden z magnatów zyskał Sielec i okolice, drugi Suraż. Nowy gospodarz, zapewne starosta brański, w „zamienionych” dobrach rozpoczął akcję osiedleńczą. Z 1558 roku pochodzą dane na temat wsi *Zamianowo*²¹² w ramach starostwa brańskiego. Początkowo była to niewielka wioska. Spis podatkowy z 1580 roku przekazuje, iż w Sielcu i Zamianowie było zaledwie 4 włóki uprawiane przez chłopów²¹³. Zaminowo stanowiło własność królewską przez około 100 lat. W 1664 roku wioska została oderwana od starostwa brańskiego i stała się własnością prywatną. Przeszła na własność rodziny szlacheckiej Obrąpalskich²¹⁴. Niestety trudno ustalić kolejnych dziedziców wsi, wiadomo jednak, że była to wieś zamieszkała przez chłopów, brak danych o folwarku. W 1861 roku Zaminowo zostało uwłaszczone.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego z 1890 roku zapisał: *Zamianowo, wieś włościańska, powiat bielski, gubernia grodzieńska, w 2 okręgu polskim, gmina Aleksin, parafia*

207 *Źródła Dziejowe*..., s. 222.

208 Jaszczółt T, *Gmina Grodzisk*..., s. 123.

209 *Słownik Geograficzny*..., tom XIII, s. 748.

210 Jaszczółt T, *Gmina Grodzisk*..., s. 129.

211 *Skorowidz miejscowości*..., s. 20.

212 Kondratiuk M, *Nazwy miejscowe*..., s. 226.

213 *Źródła Dziejowe*..., tom XVII/1, s. 150.

214 Laszuk A, *Zaścianki i królewszczyzny*..., s. 43.

Dołubów, 1861 roku miała 69 mieszkańców katolików, o 27 wiorst od Bielska, 269 dziesięcin włościańskich²¹⁵.

W czasach II RP wioska należała do gminy Widźgowo (do 1934 roku). W 1921 roku liczyła 33 domy i 178 mieszkańców, w tym 10 prawosławnych. W pobliżu istniała jeszcze *Zamianowo osada* z jednym domem i 6 mieszkańcami²¹⁶. Ówczesne źródła podają jeszcze starą nazwę - *Zamianowo*. Na północnych krańcach wsi przed wojną stał wiatrak, zaznaczono go na ówczesnych mapach.

Zaporośl

Nazwa Zaporośl zaczęła być używana dopiero po II wojnie światowej. Źródła z lat wcześniejszych nie notują tej miejscowości. Według mapy z okresu międzywojennego nad rzeką istniał młyn wodny.

Zaręby

W dawnej Polsce rozpowszechniony był ród szlachecki pieczętujący się herbem Zaremba. Wielu z jego przedstawicieli mieszkało w XIV wieku na Mazowszu i gdy w XV wieku pojawiła się możliwość kolonizacji na sąsiednim Podlasiu liczni Zarembowie osiedlili się właśnie tutaj. Duża ich grupa zamieszkała w okolicach Zambrowa, gdzie to tej pory występują wioski o takiej nazwie (Zaręby). Ówczesne rycerstwo często przenosiło nazwy gniazd rodowych do nowych siedzib. W ten sposób na Podlasiu i Mazowszu bardzo częste jest występowanie tych samych nazw. Nie jest to przypadek, lecz pozostałość po dawnych migracjach rycerstwa. Tak samo było z Zarębami w gminie Dziadkowice. Zamieszkali tu w XV wieku przedstawiciele tego rodu nadając nowej wsi nazwę Zaręby (alias *Zaremba*).

Typowe nadanie dla rycerza w XV wieku wynosiło 10 włók, czyli około 180 ha. Proces osadniczy rozciągał się na wiele lat. Najpierw powstawało gospodarstwo pierwszego osadnika, początkowo bez chłopów - wszystkim zajmowali się tylko rycerz i jego służba. Pierwszy osadnik budował dom i karczował las oraz zarośla, aby przygotować ziemię pod uprawę. Wykarczowanie 10 włók ziemi często zajmowało wiele dziesiątek lat. Ziemia była dziedziczona przez synów i od razu dzielona, co uniemożliwiało powstanie folwarku, w związku z tym, powstawała wieś szlachecka. Obszary pierwszego gospodarstwa były dzielone między synów. W ten sposób powstawały kolejne gospodarstwa „*tworząc luźną i bezładną osadę potomków pierwszego osadnika*”. W XV wieku istniały w tej okolicy wioski złożone z jednej chaty, a w XVI wieku, w miarę rozrastania się wiosek, liczyły już po kilkanaście chat. Te wioski po dziś dzień często zachowują swoją bezładną strukturę osadniczą²¹⁷.

Każdy sukcesor (spadkobierca) otrzymywał odpowiednią część gruntów, wskutek tego pogłębiało się ich rozdrobnienie. Jeden szlachcic często posiadał po kilkanaście lub nawet kilkadziesiąt niewielkich kawałków ziemi różnej wielkości. Części dóbr leśnych nie karczowano, zostawiając ją na opał, stąd między wsiami drobnoszlacheckimi jest dużo lasów i zagajników²¹⁸.

Pierwsze dane o tym osiedlu (Zaręby) pochodzą z 1528 roku. W kilkadziesiąt lat później Jan, Marcin i Lenart ze wsi Zaremba przysięgało wierność królowi polskiemu²¹⁹.

Zaręby przez wieki stanowiły niewielki zaścianek szlachecki. Nazwę wsi pisano rozmaicie.

215 *Słownik Geograficzny...*, tom XIV, s. 369.

216 *Skorowidz miejscowości...*, s. 30.

217 Wiśniewski J., *Początek i rozwój osadnictwa w ziemi łomżyńskiej* [w:] *Studia Łomżyńskie*, Warszawa 1989, tom I, s. 77-71.

218 Tamże, s. 71.

219 Kondratiuk W, *Nazwy miejscowe...*, Zaręby.

Na mapach z XVIII wieku zaznaczono ją jako Zaręby. Natomiast *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego* zapisał nazwę *Zaremba - okolica szlachecka, powiat bielski, gubernia grodzieńska, w 3 okręgu polskim, gmina Grodzisk, o 31 wiorst od Bielska, 114 dziesięcin (2 łąk i pastwisk, 15 lasu i 72 nieużytków)*²²⁰.

W czasie powstania styczniowego miejscowa szlachta wzięła udział w walkach, co spowodowało liczne konfiskaty majątkowe²²¹. W 1896 roku notowano tutaj 38 domów oraz 208 mieszkańców²²². W 1921 roku w tej wsi były 34 domy i 176 mieszkańców, wśród nich 1 prawosławny i 3 Żydów. Miejscowość należała ówczesnie do gminy Grodzisk²²³.

Żuniewo

Żuniewo należy do bardzo młodych miejscowości. Powstało na gruntach wsi Hornowo. Na przełomie XIX i XX wieku poszczególne majątki Hornowa były parcelowane między spółki chłopskie (patrz Hornowo). W czasie jednej z takich parcelacji powstało Żuniewo. Wydarzyło się to być może tuż przed I wojną światową, lub zaraz po niej, ponieważ spis powszechny z 1921 roku wspomina, że miejscowość *Żuniewo kolonia* liczyła zaledwie 2 domy i 16 mieszkańców. Wszyscy podali narodowość polską i wiarę katolicką²²⁴.

Według danych z *Księgi Adresowej Polski* z 1929 roku w tej wsi istniał wiatrak należący do J. Czarnackiego²²⁵.

Żurobice

Żurobice były w przeszłości wsią królewską. Należała ona do starostwa mielnickiego. W Mielniku rezydował starosta królewski, czyli urzędnik zarządzający tymi dobrami królewskimi. Wsie starostwa mielnickiego z reguły były duże i dobrze rozwinięte gospodarczo. Tak też było w przypadku Żurobic. Od początku mieszkali tu chłopci białoruscy, którzy posiadali własną cerkiew.

Nazwa wsi ma pochodzenia białoruskie, pochodzi od słowa żurob, podobna nazwa występuje koło Witebska na Ukrainie. Pierwsze dane o istnieniu Żurobic pochodzą z 1528 roku i zapisano je cyrylicą,²²⁶ zapewne sama wieś istniała już dużo wcześniej.

Istniał tu przywilej wójtostwa, została więc lokowana na prawie niemieckim, zapewne za czasów królowej Bony. W 1536 roku przywilej wójtostwa nadano Piotrowi Borychowskiemu chorążemu drohickiemu²²⁷. Wieś była zorganizowana na prawie niemieckim. Chłopi mieli ściśle określone prawa i obowiązki, dzierżawili ziemię opłacając czynsz. Mieli prawo wychodu, czyli prawo odejścia ze wsi po spełnieniu pewnych obowiązków. Na czele wsi stał sołtys (zwany też wójtem) posiadający to stanowisko na prawach dziedzicznych. Wójt miał prawo zakładania karczem, jatek. Przysługiwało mu prawo do 1/6 części z czynszów i 1/3 z opłat sądowych. Bardzo ważnym uprawnieniem było przewodniczenie sołtysa w ławie wiejskiej, czyli w sądzie wiejskim.

Szczegółowe dane o Żurobicach pochodzą z 1580 roku i ówczesnego spisu podatkowego.

220 *Słownik Geograficzny*....., tom XIV, s. 418.

221 Jaszczolt T, *Gmina Grodzisk*....., s. 123.

222 Tamże, s. 129.

223 *Skorowidz miejscowości*...., s. 20.

224 *Skorowidz miejscowości*....., s. 21.

225 *Księga Adresowa*....., s. 127.

226 Kondratiuk M, *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostoczczyzny*, Wrocław 1974, s. 233.

227 *Katalog Zabytków*....., s. 79.

Zapisano tam: *Z Żurobicz, z włók osiadłych 101 (...), krawców 2, (...) szewców 2, komornic, kół miejskich 4 (co latem nie mielają, jeno na wiosnę, a na zimę dano z każdego po gr. 12)*²²⁸. Z powyższego opisu wynika, iż była to bardzo duża wioska, licząca ponad 100 łanów, czyli ponad 1 600 ha. Mieszkała tu duża grupa chłopów, przynajmniej 200 rodzin. Notowano też licznych rzemieślników wiejskich. Była to największa miejscowość w okolicy.

Miejscowa ludność prawosławna posiadała własną cerkiew. Mieściła się ona pierwotnie na południe od zabudowań wiejskich. Nosiła wezwanie Św. Michała Archanioła²²⁹. Według danych z 1591 roku miejscowa parafia miała 2 włóki ziemi, jednego duchownego (popa) i jeden obiekt sakralny²³⁰. Nie wiadomo dokładnie kiedy powstała ale, wiadomo, że istniała już w 1576 roku²³¹.

Wsie królewskie często były dzierżawione, na przykład w drugiej połowie XVII wieku Żurobice użytkował Jan Stanisław Szymanowski, skarbnik sochaczewski, następnie Kazimierz Karski, łowczy podlaski. Gdy poszczególne wsie starostwa nie były dzierżawione podlegały bezpośrednio starostwu. Starostą był szlachcic wyznaczony przez króla²³².

Wsie królewskie ucierpiały bardzo w czasie wojny ze Szwecją (1655-1660). Obie strony uważały takie wioski za swoją własność i same wybierały sobie żołd. W ten sposób według obliczeń historyków w wyniku wojen z połowy XVII wieku liczba ludności Podlasia spadła o połowę. Większość strat odnotowały właśnie wsie królewskie.²³³

Życie chłopów w ówczesnej Polsce było dosyć ciężkie, mimo że ich status materialny był czasem większy niż mieszkańców sąsiednich zaścianków szlacheckich, nie dysponowali osobistą wolnością. Grunty były tylko przez nich dzierżawione, o wielu aspektach ich życia decydował starosta lub dzierżawca. Jednak chłopci królewscy mieli określone w dokumentach starostwa prawa i obowiązki. Określano tam wymiary ich powinności, danin, robocizn, czego nie było we wsiach chłopskich - prywatnych. W razie gwałcenia ich prawa mieli prawo odwołania się do sądów referendarskich.

Na szczęście mieszkańcy Żurobicz nie często mieli powody do skarg na swoich panów. W Księgach Referendarii Koronnej zachował się tylko jeden zapis pochodzący z 23 września 1720, roku w którym gromada wsi Żurobicz sądowała się z Wiktorem Kuczyńskim podkomorzym drohickim, ówczesnym dzierżawcą tej wsi. Powodem było „*zmuszanie do niezwyuczajnych robót, uciążliwej stróży, wybierania podatków i hiberny z gruntów pustych, zakaz wyrębu lasów, korzystania z wolnych pastwisk i obsiewania pustych ogrodów, rozbierania budynków i chałup na stajnie dworskie, dopuszczenie do zabrania 14 wołów w ramach hiberny, pogwałcenie glejty*”. Sąd dawał list żelazny przedstawicielom gromady wiejskiej i nakazał do czasu rozstrzygnięcia sprawy odrabiania 2 dni robocizny tygodniowo oraz innych powinności ustalonych w lustracji dóbr królewskich²³⁴.

Do 1795 roku Żurobicz stanowiły własność królewską, zarządzaną przez starostów lub dzierżawców. Następnie stała się carską wsią rządową, aż do czasów uwłaszczenia w 1861 roku.

Wioska zajmowała bardzo duży obszar. Według danych z końca XIX wieku Żurobicz była to wieś i *obręb leśny, w powiecie bielskim, guberni grodzieńskiej, w 4 okręgu polskim, w gminie Siemiatycze*. Chłopi uprawiali tu 947 dziesięcin ziemi (w tym 125 dziesięcin łąk i pastwisk). Wokół rozciągały się lasy liczące 1 594 dziesięciny należące do obrębu leśnego Żurobicz²³⁵.

W czasach II Rzeczypospolitej Żurobicz włączono do gminy Kały. W 1921 roku wioska liczyła 88 domów i 438 mieszkańców, wśród nich 148 katolików, 263 prawosławnych i 27 Żydów.

228 *Źródła Dziejowe.....*, tom XVII/1, s. 60.

229 *Katalog Zabytków.....*, s. 79.

230 Mironowicz A, *Podlasie ośrodki i organizacje prawosławne*, Białystok 1991, s. 279.

231 Tamże, s. 271.

232 Laszuk A, *Zaścianki i królewszczyzny*, Warszawa 1998, s. 41.

233 Tamże.

234 *Księgi Rerefendarii Koronnej z czasów saskich, 1698-1732*, Warszawa 1969, s. 119.

235 *Słownik Geograficzny....*, tom XIV, s. 866.

Prawosławni w większości podali narodowość białoruską (250 osób²³⁶). Mieszkańcy zajmowali się głównie rolnictwem, pracowali też przy wyrębach okolicznych lasów. W okresie międzywojennym w Żurobicach notowano zakład zajmujący się przerobem drzewa Sz. Płotnickiego²³⁷. Brak danych o większej własności ziemskiej w tej miejscowości, jednak w archiwum w Białymstoku zachowały się dokumenty na temat parcelacji z 1946 roku²³⁸.

Zabytkiem Żurobic (stan z połowy lat '90 XX wieku) jest cerkiew pod wezwaniem Św. Michała Archanioła, stanowiąca filię parafii z Żerczycach. Pierwotnie znajdowała się na południe od wsi, została przeniesiona w 1805 roku w obecnie miejsce. Rozbudowano ją w 1953 roku. Jest orientowana, drewniana o konstrukcji zrębowej. Ma prostokątny korpus z trójbocznie zamkniętą częścią ołtarzową, poprzedzoną od zachodu prostokątnym przedsionkiem i dostawioną w 1953 roku kwadratową dzwonnica przekształconą w wieżę. Pokryta jest ośmiobocznym hełmem. Wewnątrz znajduje się barokowa ikona (Deesis) z przełomu XVII i XVIII wieku, druga ikona (św. Michał Archanioł) pochodzi z drugiej połowy XVIII wieku. Są też dwie ikony (jedna na drugiej - przybita) z tematem św. Mikołaja Cudotwórcy z XVII (starsza) i XVIII wieku. Piątą ikoną przedstawia Chrystusa w otchłani z XVII wieku naklejona na deskę. Szóstą ikoną jest „cudowne nakarmienie św. Onufrego z XVII wieku, została ona w XIX wieku całkowicie przemalowana. Jest też ikona przedstawiająca św. Mikołaja oraz ósma ikona ze św. Michałem Archaniołem z końca XVIII wieku. Do zabytków należą też dwa fretrony z XVIII i pierwszej połowy XIX stulecia. Zachował się też całun z 1828 roku malowany na płótnie i chorągwie, jedna z nich została ofiarowana przez Matwieja Kucharczuka z 1860 roku. Notuje się również krucyfiks procesyjny z XVIII wieku i krzyż ołtarzowy z z drugiej połowy XIX wieku oraz ewangeliarz z 1838 roku²³⁹.

Warto wspomnieć, że w Żurobicach istnieje też kaplica katolicka, dojazdowa zorganizowana w zaadaptowanym budynku mieszkalnym, staraniem ks. Józefa Barszczewskiego.

236 *Skorowidz miejscowości...*, s. 21.

237 *Księga Adresowa.....*, s. 127.

238 *Archiwum Państwowe w Białymstoku*, zespół 76, sygn 215. Akta parcelacji majątku Żurobice, gm. Siemiatycze, pow. bielski; 1946-1946, opis: poszyt; stan dobry; mieszana; ; polski; k. 4; A4; ; ;

239 *Katalog zabytków.....*, s. 79.